

LATİN HARFLİ ÇEVİRİ YAZI METİNLERİNDEKİ TÜRKÇEYE KONUŞMA DİLİ BAĞLAMINDA İŞLEVSEL BİR YAKLAŞIM (16. - 18. YY.)*

Suat ÖZER**

Öz: Bu çalışma, 16. - 18. yy. arası Osmanlı dönemindeki Türkçenin özelliklerini konuşma dili bağlamında işlevsel bir yaklaşımla betimlemek amacını taşımaktadır. Bu amaçla Latin harfli çeviri yazı metinlerindeki konuşma dilini yansıtan kelime listeleri, atasözleri, deyimler, yerel söyleyişi yansıtan metin parçaları, konuşma cümlelerini içeren bir derlemden (bütünden) yararlanılması yoluna gidilmiştir. Derlem, toplamda 12 eserin taranması yoluyla oluşturulmuştur. Çalışma, girişten sonra yer alan iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm konuşma ve yazı dili, Osmanlı Türkçesi ve çeviri yazı metinlerinin tanıtıldığı kuramsal bir çerçeveden oluşur. İkinci bölümde konuşma dili özellikleri bakımından ilgili metinlerin incelendiği bölüm yer almaktadır. İncelemede konuşma cümlelerinde kullanılan ifadelerin iletişimsel ve bağlamsal yönü işlevsel bir yaklaşımla ortaya konulmuştur. Son bölümde ilgili sonuçlar paylaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türkçe, Osmanlı Türkçesi, konuşma dili, çeviri yazı metinleri, 16. - 18. yy.

A Functional Approach in the Context of Spoken Language to Turkish in Latin Lettered Transcription Texts (16th - 18th Century)

Abstract: This study aims to describe the characteristics of 16th - 18th century Turkish in the Ottoman period with a functional approach in the context of spoken language. For this purpose, it was used to make use of a corpus containing word lists, proverbs, idioms, text fragments reflecting the local speech, and speaking sentences, which are thought to belong to the spoken language in Latin lettered transcription texts. The corpus was created by scanning 12 works in total. The study consists of two main parts which take place after the introduction. The first part consists of a theoretical framework in which the spoken and written language, Ottoman Turkish and transcription texts are introduced. In the second part, there is a section where the relevant texts are analyzed in terms of spoken language features. In the study, the communicative and contextual aspects of the expressions used in speaking sentences were presented with a functional approach. Relevant results are shared in the last part.

Keywords: Turkish, Ottoman Turkish, spoken language, transcription texts, 16th - 18th century

Giriş

Çalışmada çeviri yazı metinler (bundan sonra ÇYM) olarak adlandırılan çoğunlukla Latin harfleri kullanılarak yazılan Türkçe metinler (çeviri yazılı metinler, çevriyazı

---

* Bu makale, "Latin Harfli Çeviri Yazı Metinlerinde Konuşma Dili Olarak Türkçe (16. - 18. yy.)" (Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021) başlıklı doktora tezinden hareketle yazılmıştır.

** Dr., Burdur / TÜRKİYE. E-posta: suattaus01@gmail.com. ORCID NO: 0000-0001-9046-6856.

metinleri, transkripsiyon metinleri, transkripsiyonlu metinler, aracı metinler), konuşma diline ait unsurlar açısından ele alınmıştır. Dilin iletişimsel ve bağlamsal işlevinin öncelikli olarak ele alındığı çalışma, konuşma dili olarak Türkçenin anılan metinlerdeki dilsel verilere dayanarak Osmanlı dönemindeki (16. - 18. yy.) betimlemesini yapmayı konu edinmiştir.

ÇYM'ler değişik türlerde metin örneklerine sahiptir. Konuşma dilini doğrudan yansıtan metinler olduğu gibi ticarî, dinî, siyasi, tarihî vb. nedenlerle yazılan metinler de bulunur. Eğitim amaçlı olarak yazılan ve "Yabancı dil olarak Türkçe" öğrenmek isteyenlere yönelik hazırlanan eserler, pratik bir dil kılavuzu olması yanında zamanın konuşulan diline dayalı olduğundan ayrıca önemlidir. Eldeki veriler doğrultusunda ilk metin 1520 (1527?) tarihli ve son metin 1794 tarihlidir. Çalışma, Celia Kerslake tasnifinde *Orta Osmanlıca* olarak adlandırılan¹ 16. ve 18. yy.lar arasında üretilen çeviri yazı metinlerini kapsamaktadır (Kerslake 1998: 181).

Bu çalışma, Türkçenin konuşma dili olarak betimlenmesi amacıyla hareketle kaleme alınmıştır. Çalışmamızın konuşmanın üretildiği koşulları dikkate alan bir inceleme olması, yazılı dili gölgeleme îmâsını barındırmaz. Aksine çalışmamızda her iki unsura eşit yer vermek gerektiğine vurgu yapılmıştır. Konuşma dilinin gittikçe daha çok farkına varılmasının yazılı dil açısından da Türkçeyi anlamayı daha sağlıklı hâle getireceği görüşünden hareket edildiği eklenmelidir.

2. Konuşma ve Yazı Dili İle İlgili Yaklaşımlar

Konuşma dili ve yazılı dil arasında ayırım yapmak çok güçtür. Yazmanın bir dil olmadığı, görünür işaretlerle bir kayıt yöntemi olduğu ve tüm dillerin tarihlerinin neredeyse tamamı boyunca okuma yazma bilmeyen insanlar tarafından konuşulduğunu dile getiren Leonard Bloomfield'in görüşü, yazmanın konuşmaya göre nispeten yeni ve kültürel, eğitsel bir süreç olarak tanımlanması ile ilgilidir (Bloomfield 1973: 21). Buna karşın konuşma edinilir, doğal bir süreç yeterlidir ve bilgi gerekmez. Yazı çalışması ise bilgi gerektirir. Yazılı olan üzerine yaygın algı ve araştırmalar, yazılı olanın dilsel olan her şeyin ölçüsü olduğu şeklindedir. David Brazil, dilbilgisinin geleneksel olarak her zaman bir yazı dilinin dilbilgisi olduğunu belirtmekte ve Halliday'dan alıntıyla "Yazma mevcuttur ancak konuşma gerçekleşir." şeklinde yazı ve konuşma dili arasındaki farka da işaret etmektedir (Brazil 1995:10). Konuşmanın anadil sahibi için belirgin bir biçimde kolay edinilmesi, yazının ise yıllar boyu süren bir eğitimin ürünü olması ve başarımın her zaman olmaması bu algıda etkili olmalıdır. Wallace Chafe ve Deborah Tannen ise sözlü dil malzemesinin toplanması, saklanması ve incelenmesinin yakın zamana kadar imkânsız olmasının bu ayırımı derinleştirdiğini belirtirler (Chafe & Tannen 1987: 383). Konuşma ve yazma arasındaki bu çok temel farklılıklar fonolojik, morfolojik, sözdizimsel, sözcük bilgisi veya kadrosu, mantıksal düzenleme vb. yönlerinden kendisini gösterir.

Tarihsel gelişim ve dil edinimi açısından konuşma, birincil iletişim biçimidir. Böyle olmasına karşın konuşulan dil, yazılı dille karşılaştırıldığında yazılı dilden sapan ve

¹ Celia Kerslake, Osmanlıca dönemlendirme çalışmalarının üç bölümde gösterilebileceğini belirtir: 1. Eski Osmanlıca: 13. - 15. yy. 2. Orta Osmanlıca: 16. - 18. yy. 3. Yeni Osmanlıca: 19. yy. - 1928 (Kerslake 1998: 181). Diğer araştırmacılar arasında benzer bir sınıflandırma olduğu söylenebilir: Klasik Dönem 16. - 19. yy. (Demir & Yılmaz 2002: 478); Osmanlı Türkçesi (16. - 20. yy.) - Klasik (Orta) Osmanlıca 16. - 19. yy (Timurtaş 1996: 2); Osmanlıca İkinci Dönemi 16. - 19. yy. (Ergin 2004: 14); Klasik Osmanlı Türkçesi 16. - 19. yy (Duman 1999: 332); a) Orta Türkiye Türkçesi 16. yy. - 17. yy (ortası) (Develi 1998: 27) b) Tarihi Türkiye Türkçesi başlığı altında Klasik Osmanlı Türkçesi: 15. yüzyılın ortalarından 19. yüzyıla kadar (Develi 2009: 35 - 50).

kendi kurallarına sahip bir dil sistemi veya “eksik” bir dil sistemi olarak kabul edilmiştir. İlgili bağlamda Türkçe özelinde konuşma dilinin özellikleri arasında yer alan unsurlar şöyle sıralanabilir:

- Genellikle tamamlanmamış cümleler (bağımsız hükümler ya da bağlama göre değer kazanan hükümler ya da dinleyicinin algısına bırakılan hükümler, eksilteli cümleler, boşluk / ara / soluk gösteren üç noktalı yapılar veya işaretleyiciler vb.);

- Cümle yapılarının karıştırılması (kesin sınırları bulunmadan basit ya da birleşik cümle dizilimleri vb.);

- Tipik olmayan sözdizimsel yapıların sık kullanımı (konu vb.);

a. Ömer okula gitti. (Konu: Ömer, odak: okula)

b. Okula Ömer gitti. (Konu: Okula, odak: Ömer) (İşsever 2000: 8)

Örnek bağlamında (b) cümlesi (a) cümlesinden daha sık kullanılır.

- Bilgi, keyfi parçalar hâlinde sunulmaz. Yeni ve eski bilgi, konu ve yorum, odak veya ayrıntı dağılımında kullanıcıya bağlı (pragmatik) bir temel bulunur. Türkçe konuşma dilinde, cümlede yüklem sonrası konum daha sık kullanılır (Schröder 2002: 82).

- Yan yana yerleştirmenin hiyerarşik cümle düzenine göre daha sık kullanımı (Parataksisin hipotaksise karşı baskınlığı. Sözdizimsel düzlemde konuşma dili unsurlarını süreç içinde toplayarak ilerler, yazılı dilde ise sözdiziminde sıralayarak ilerler ve daha iyi bir cümle için sürecin sonunda başa dönülebilir.);

- Söylem belirteçlerinin daha sık kullanımı (Söylem işaretleyicisi; *işte, şey, yani, haydi, evet, yok* vb.); kipsel belirteçler (görüş bildirenler: *ben, bence, bana göre* vb. gerçeklik bildirenler: *gerçekten, aslında, belki, tabi* vb. nitelik bildirenler: *büyük, iyi, güzel, yanlış* vb. (Yılmaz & Uras Yılmaz 2006: 206 - 208);

- Konuşma dilinin tipik iletişimsel işlevi (Sözdizimi dışında kalan unsurları göstermek veya bağlantı sağlayıcı araçlar olarak örneğin parçalarüstü unsurlar tonlama.). Ömer Demircan parçalar üstü unsurları 12 maddede özetlemiştir. Örnek kullanımlardan birisi şöyledir: Yüksek perdeden alçak perdeye sekerek düşme ve alçak perdeye uzatma: *Yükseel! Umuuut! Özgeee!* (Demircan 2015: 168).

- Zamirlerin daha sık kullanıldığı görülür. Sözdizimindeki unsurlar arasındaki bağlantıyı sağlayan bağlaçlar yerine konuşmanın gerçekleştiği bağlamın algısal unsurları, dinleyicinin dünya bilgisi, sözün ezgisi (*bürün, ton, durak, vurgu* vb.) bağlantıyı sağlayan unsurlar arasında sayılabilir.

3. Tarihsel Metinlerde Konuşma Dili İncelemesi

Konuşma dili ile ilgili verilerin tarihsel metinler yardımıyla tanımlanması ve sınıflandırılması, bazı ölçütlerin kullanılmasını gerektirir. Zira standart olmayan, yazarının bilgisi ve görgüsü ile sınırlandırılmış, doğruluğu ve geçerliliğinin her durumda kontrol edilmesi gereken, göreceli olarak değerli metinler arasından seçim yapmak gerekir. Herhangi bir dilsel analizden önce metinlerin üretilme amacı, konuşma dilini yansıtmayı yansıtmadıkları bakımından tespit edilebilmelidir. Böyle bir sınıflandırmada ilgili metnin

- ✓ Konuşma diline dair veriler taşıması (kelime listesi, sözlük, deyim, atasözü vb.)
- ✓ İletişimsel amaçla o metnin oluşturulması (mektuplaşma vb.)
- ✓ Gerçek bir yaşam deneyimine dayanması (diyalog, mükâleme vb.)

✓ Sözlü olarak dile getirmek amacıyla oluşturulması (fabl, mesel, soru - cevap vb.)

türünden anılan amaçlar için hazırlanmış olması beklenir. Bu sınıflandırma yaklaşımı, başka amaçla yazılmış metin türlerini de dışlamaz. Örneğin çeviri yazı metinlerinde gramer konularını işleyen metinler, dini metinler vb. konuşma dilini yansıtan unsurlar bakımından değerlendirilebilir. Ancak ilgili metinlerin konuşma dili açısından sundukları katkı bahsinde üretilme amaçları vb. belirtilerek yer verilmesi gerekir. Karakteristik olarak konuşma diline dair üretilen bir metinle dolaylı olarak konuşma diline ait bir metnin incelemede derecelendirilmesi verilerin sağlamlığı, tutarlılığı ve doğruluğu açısından önemlidir.

İlgili konuşma metinlerinin kaydının nasıl tutulduğu da önemlidir. Doğrudan kaydın olduğu canlı konuşmanın o anda veya kısa bir süre sonra yazıya geçirildiği metin örnekleri bulunduğu gibi üzerinde düzeltme yapılan veya kurgusal olarak hazırlanmış (özellikle dini, siyasi metinler vb.) konuşma dilini yansıtan metinler arasında da bir derecelendirme yapılmalıdır. Başkalarından duyduğu ifadelere olduğu gibi yer veren ve konuşma dilinin tipik kullanımına, tekrar ve geri dönüşlerine örnek görülen metinler, karakteristik konuşma metinleri olarak belirlendikten sonra diğer metinlere derecesine göre yer verilmesi yararlıdır. Konuşmacıların nitelikleri belirtilmelidir. Okuryazarlıkları, cinsiyetleri, meslekleri, anadil konuşuru veya yabancı dil sahibi vb. olup olmadıkları türünden özelliklere konuşma diline ait verilerin tasnifinde göz önünde bulundurulması gereken veriler olarak yer verilmelidir.

Tarihsel metinlerin dilsel özellikleri ait oldukları dönemin izlerini taşır. Bu bakımdan dönemin genel özellikleri, ilkeler, kurallar vb. standart olan özellikler ve değişkenler bakımından tanımlanabilir olmalıdır. Yazılı dile ait betimlemelerin sayıca fazlalığı, konuşma dilinin ikincil görülmesi veya yazılı dile ait baskın referansların konuşma diline uyarlanması vb. ilgili incelemenin aşması gereken problemler olarak gözükmektedir. Konuşma diline ait verilerin yazılı metinler üzerinden tanımlanmaya çalışılması da benzer bir sorunun doğal parçası olarak görülebilir.

ÇYM'lerin ürettiği dönemin tarihsel - dilsel özellikleri, alanyazında *Osmanlıca* veya *Osmanlı Türkçesi* başlığı altında ele alınmaktadır. İlgili kavramlaştırmalar, ÇYM'ler ve konuşma dili bağlamında değerlendirilmiştir.

3.1. Osmanlıca İle İlgili Yaklaşımlar

Osmanlıcanın sınırlarını belirlemede çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Sürdürülen tartışmalarda değişen oranlarda siyasi, tarihî olayların temel ölçüt sayıldığı yaklaşımların izleri bulunmaktadır. İlgili yaklaşımlar iki ana tutum etrafında gösterilmeye çalışılmıştır.

I. Doğrudan siyasi ölçütlerin kullanıldığı yaklaşımlar: Bu yaklaşımda dilsel adlandırma, dönemin başat siyasi oluşumu etrafında yapılmıştır. Buna göre Osmanlı devletinin / imparatorluğunun dili, hanedanın adı da olan *Osmanlıca* (benzer olarak Karahanlıca, Çağatayca vd.) olarak tanımlanabilir. Dilsel dönemlerin ayrılmasında da siyasi olarak önemli bir olayla paralellik gözlenir ve buna göre İstanbul'un fethi belirgin bir ayırım noktası olarak kabul edilir (Demir & Yılmaz 2002: 475; Ergin 2004: 19, 26; Özkan 2007: 484; Gümüşkılıç 2008: 275; Tulum 2010: 3; Korkmaz 2013: 110). Varyantlar arasında sade - orta - süslü olmak üzere yansımasını bulan üst tabaka / yüksek dil yani *Fasih Osmanlıca* ile buna karşıt pozisyonda konumlanan *halk dili* (Kaba Türkçe, Türkî - i basit ve ÇYM'lerde sıklıkla kullanılan *vulgare* kavramı bu bağlamda değer kazanır.) sayılabilir.

II. Dolaylı siyâsî ölçütlerin kullanıldığı yaklaşımlar: Bu yaklaşımda siyasal (sosyal, tarihsel, kültürel vb.) veya dilsel olarak tek yönlü bir ayırım yerine her iki durum da göz önünde bulundurulmak istenebilir. *Osmanlıca* veya *Osmanlı Türkçesi* arasında kesin ayırım yapılmayabilir. Hareket noktası veya kaynaklandığı yer, siyasî bir oluşumun adı olmasına karşın dilsel referansların da ihmal edilmemesi gereği vurgulanır.

Genellikle *Osmanlıca* yazı dili olarak kabul edilir ve yüksek bir kültürel durumun da işaretçisi sayılır. *Osmanlı Türkçesi* ise dillik bir dönemin özelliklerine daha yakın durma ve beraberinde akademik bir tanımın sınırlarını vurgulama kapasitesini ifade etmek üzere kullanılır.² Nurettin Demir ve Emine Yılmaz, *Osmanlıca* veya *Osmanlı Türkçesi* terimlerinin genellikle 15. yy.dan sonraki dilsel dönem için kullanıldığını her ikisiyle de geniş halk kitlesinin konuştuğu Türkçeden kopuk, Arapça ve Farsça unsurların ağırlıkta olduğu karma bir yazı dilinin kastedildiğini belirtirler (Demir & Yılmaz 2002: 894).

ÇYM'ler bağlamında ilgili dönemde nasıl bir adlandırma yapıldığını göstererek konuyu kendi verileri ile yansıtmının yararı bulunmaktadır. Böylece bir dilin yabancı konuşurları yoluyla nasıl tanımlandığı üzerinden tartışmalara katkıda bulunulabilir. Buna göre eser adları vermeden sadece yıllar gösterilerek 16. ve 18. yy.lar arasındaki tanımlar topluca görülebilir: *Turchi* (1538), *Turcicarum* (1539), *Turchi* (1541), *Turcarum* (1553), *Turcis* (1596), *Linguae Turcicae* (1612), *Turcicae* (1629), *Turchesca* (1641), *Turkish* (1652), *Turchesco* (1665), *Turcica* (1677), *Turquie* (1720), *Turcicum* (1742), *Turchesca* (1787). Latince, İtalyanca, Fransızca, Almanca ve İngilizce yazılan eserlerde dil ve konuşurları arasındaki bağlantıyı göstermek için *Türkçe* terimi kullanılmıştır. Ekleme gerekirse kronikler veya tarihsel, siyasal metinlerde yönetimi, devleti göstermek için genellikle *Osmanlı* nadiren *Osmanlı - Türk* terimleri kullanılmıştır. Türkçe ve Türk kavramı *Arab - Turc* veya *Turc - Arabica* şeklinde Arap harfleri ile yazılan Türkçeyi göstermek üzere de kullanılmıştır: Martin Crisius, *Translata Est Haec Confessio, in Turcarabicam linguam* (Crisius 1581: 2) ve Hieronymus Megiser, I. *Grammatica Turcicae Priorem, de Orthographia TurcArabica* (Türkçe - Arapça (Arap Harfli Türkçe) yazımı (Megiser 1612: 27 - 77).

Ayrıca daha önemli olmak üzere "*Müslüman Türkçesi*" veya "*Müslümanca*" kavramlarının da Türkçe için kullanıldığı görülür.³ Yazarın böylece Türkçenin anadil

² Buna göre özellikle günümüzde kullanılan *Osmanlıca* terimi ile kısa zamanda Arap harfleri ile okuma ve yazmayı ve yüksek kültürel bir durumla bağlantılı edebiyat verimleri tanımlanırken *Osmanlı Türkçesi* terimi ile yazı yanında dilbilgisel olayları değerlendirme, karma dilin yazı ve dillik özelliklerini tanımlama giderek diğer dillik durumların mukayesesini de içerecek biçimde kullanılması kastedilmektedir. Osmanlı Türkçesi akademik alanı (eğitim - öğretimin örgün yanı dâhil) atflarken *Osmanlıca* siyasî - tarihi bir duruma bağlantılı olarak yazı ve kültürü temsil etmektedir. Her iki kavramın birlikte kullanıldığı da görülür ki bu durum siyasî, sosyal, tarihi, kültürel olanla dilsel olanın ortak alanını temsil etmek ihtiyacını gösterebilir.

³ III. *Türkçe Müfulman gibi; ve Frankfyzce fojleğdighini ifcitfen, Franziz, fany'rfyn.* (Pianzola 1781: 96) "*Türkçe Müslüman gibi; ve Fransızca söyleştighini işitsen, Fransız, sanırsın.*" Pianzola'nın bir diğer eseri *Vartebeditium*'da, kitabın tanıtım yazısında Türkçe'yi karşılamak üzere *Müslümanca* yazılmıştır. Tam ifadesiyle *Dizionario basdyryrym Taliange, Latinge, Urumge, ve Müfulmange* (Pianzola 1781: iv) şeklindedir. Eserde on yerde aynı kavram geçmektedir. Ayrıca açıkça Türkçe'yi atfladığını gösteren şöyle bir kullanımı da görülmektedir: *Ġ. Tamam, bu fözleri, ermeniçe: Jes myghyrdem isk'ies onun Hor, jev vortuo, jev Hok'in Surpo. Amin. Jahod müfulmange: Allah Babany'n ve Oghlunun ve Ruhul kodufun ifmiilen feni vaftiz ederim. Amin.* (Pianzola 1781: 57).

konuşuru olmayan (ya da ikinci dil olarak kullanan) Balkanların etnik - dilsel adacıkları [Makedon, Boşnak, Vlah, Aroman, Sırp, Bulgar, Hırvat, Bulgar, Arnavut, Macar unsurları vd.], Hristiyan yerleşik konuşurlar [Ermeni (Gregoryen, Katolik) ve Rum (Ortodoks)] veya Avrupalı Hristiyan konuşurlar (Dinsel misyon, elçilik, diplomatik çevre çalışanları veya tacirler, seyyahlar, tercümanlar vb.), Yahudiler veya merkez dilini (sarayın bulunduğu yer İstanbul) çevre / taşra konuşmasından ayırt etmek istediği düşünülebilir. Her durumda ilgili tanımlamanın literatüre dâhil edilmesi gerektiği eklenebilir.

3.2. Konuşma ve Yazı Dili Olarak Osmanlıca

Osmanlıca ile ilgili araştırmaların yazı dili ile sınırlı yürütüldüğü ancak giderek konuşma diline doğru genişlediği görülür. Alanyazında konuşma dili söz konusu edildiğinde Osmanlıca yerine Türkçe teriminin daha yaygın kullanıldığı da eklenmelidir. Fikret Turan, eğitimi ve şehirli insanların yazıp konuştuğu dilin *Lisan -i Ervam*, *Lisan - ı Rum* veya *Ervam* adı verilen yarı standart Osmanlı Türkçesi iken genel Oğuz Türkçesi *Türki*, köy ağzı ile uzak ağızların veya eğitimsiz şehirlilerin mahallî dili, sokak dili veya tabu dilinin *Kaba Türki*, *Âvâm* olarak tanımlandığını belirtir (Turan 2002: 126). Hayati Develi, Türkçe diye konuşulan bir dil olduğunu ancak Standart Osmanlıca ile Türkçenin temel söz dizimi üzerine kurulmasına rağmen pek çok farklı kelime ve yapıyı içeren, ana dilden uzak bir *yazı dili / standart* dilin kastedildiğini vurgulamaktadır (Develi 2009: 64). Bu görüşü Nurettin Demir ve Emine Yılmaz, Standart Osmanlıcanın *yazı* ve *konuşma* dili olarak işlev gören milli bir genel dil olmadığı ve Osmanlı toplumunun hiçbir tabakasının *yüksek varyantı* günlük konuşmanın normal aracı olarak kullanmadığı şeklinde devam ettirmişlerdir (Demir & Yılmaz 2002: 485).

Konuşma diline ait referansların edebiyat teorisinden (üslûp / estetik) geliştirildiği görülmektedir. Bu etkileşim üç başlık altında gösterilebilir:

I. Halk Edebiyatı Etkisi: Özellikle yazarın kullandığı sözcük kadrosuna göre değerlendirildiği edebiyat ve halk dili ayrımında bu tutum kristalize olur. Mertol Tulum, yazı dili olarak Osmanlı Türkçesi terimini *halk* (konuşma) dili ve *edebiyat* dili olarak ikiye ayırır (Tulum 1999: 422). Aslında her iki durumda da söz konusu olan yazı dilidir ve yazar bu durumu yazıya geçirilmiş konuşma dili olarak tanımlamıştır.

II. Süslü Nesir (İnşâ) Etkisi: Edebiyat teorisinde nesir dilini ayırmada kullanılan ölçütlerin konuşma dili alanına özgü olarak *Fasih - Orta - Kaba* Türkçe şeklinde yeniden üretildiği görülür. Nurettin Demir ve Emine Yılmaz, özellikle Orta Türkçeyi eğitilmiş kesimin konuşma dili olan İstanbul Türkçesi olarak tanımlamışlar ve bu Türkçeyi oldukça erken bir zamanda baskın duruma gelerek güçlü bir bölgeler üstü etkisi olan, edebi olmayan, bağlayıcılığı bulunmayan, kodlanmamış bir konuşma varyantı olarak değerlendirmişlerdir (Demir & Yılmaz 2002: 486).

III. Özgünlük Etkisi: Osmanlıcanın üslûplar toplamı olduğunu belirten Musa Duman, “Osmanlı yazı ve konuşma dili, ses yapıları, kelime kadroları, ifade tarzları, cümle kuruluşları bakımından birtakım değişik kullanım özellikleri taşır. Bu özellikler zamandan zamana ve kişiden kişiye göre değişebilmektedir.” şeklinde ifade etmiştir (Duman 1999: 331). Böylece dilsel standart yerine her eserde kişiye göre değişen özgün edebî üslûp, dili de tarif etmek üzere kullanılmış görünmektedir.

ÇYM’lerin kendisinde ise yaşanan tarihi dönemin yansımaları görülmektedir. Guillaume Postel, Türk dilinin değiştiğinden bahsetmekte ve iki yolculuğu arasında

geçen 18 yılda, önceki unsurlar ile şimdi kullandıklarının bambaşka olduğunu⁴ söylemektedir (Postel 1575: 26). Postel, (Vladimir Drimba'nın *Öz Türkçe* bizim *Saf Türkçe* dediğimiz durumda) **ad** denilenlere şimdilerde **isim** dendiğinden bahisle de isim çekimlerini gösterir (Drimba 1966: 124). Bu durum Postel'in ilginç bir şekilde o günkü Türkçenin kullanım alanlarının farkında olduğunu bize düşündürmektedir. Comidas de Carbognano da eserinde yer verdiği örnek fabllarını iki şekilli olarak göstermiştir. Carbognano'nun ikinci olarak gösterdiği şekil, "Türk Halk Diline Aynen Tercüme" (Le Medesimo Tradotte In Turco Volgare) başlığı altında halkın konuştuğu varyasyon olarak verilmiştir (Carbognano 1794: 711 - 717). ÇYM'lerde halk dilini karşılamak üzere "vulgar, volgar, vulgare" kavramı kullanılmaktadır. Kavram halka ait olanı göstermekle beraber içeriğinde "kaba, bayağı, özel olmayan" anlamlarını barındırır ve ilgili özellikler en kaba şekliyle saray merkezli (üst düzey, eğitimli, seçkin, zengin vb.) bir dünyanın dışını da tarif etmektedir.

4. Çeviri Yazı Metinlerinin Özellikleri

Avrupalıların 15. yy.dan itibaren Türk diline gösterdikleri ilgi ve bazılarının pratik amaçla dil öğrenme ihtiyacı çeviri yazı metinlerinin yayınlanmasına neden olmuştur. Latince karakterler ve Türkçe telaffuzu göstermek için kullanılan Latin harflerinin güvenilirliği yazarların becerisi, bilgisi, amacı ve doğruluğu yanında adadillerine göre de değişir. İlgili değişkeni Luciano Rocchi, Preindl özelinde "Türkçe kelimeleri yazmak için sadece Latin alfabesini kullanır (Bu nedenle metni klasik bir transkripsiyon metnidir.) ancak Fransızca ve Almanca yazım kurallarını karıştırır." şeklinde ifade etmektedir (Rocchi 2015: 266). Bu yüzden ÇYM'lerde tam bir standartlaşmadan söz edilemez ve eserleri bu bakımdan derecelendirmek gerekir. Ancak ÇYM'lerin Arap alfabesinin sınırlamaları veya Osmanlı ortografyasının muhafazakârlığı tarafından gizlenen bazı fonolojik olguların açığa çıkarılmasında kayda değer bir işlev üstlendikleri söylenebilir.

Yazı sembolleri, konuşmayı aktarmak için kullanılabileceği gibi bir yazı sisteminden diğerine aktarma için de kullanılabilir. Bu bağlamda ÇYM'ler olarak adlandırılan eserler ortografik transkripsiyon başlığı altında ele alınabilir ve fonetik yanında karakter eşlemelerini de içerir. Ancak konuşma dilinin yazıya tam bir aktarımından ziyade sözlü dilin yazılı olan dile aktarımı görülür. ÇYM'lerde Türkçenin Latin harflerine aktarılmış bir formu olduğu görülmektedir. Bazı eserlerde Arap harfleri ile Latin harflerinin eşleniklik tablosu hazırdır (ILT 1612; RGT 1630; SL 1643; PGT 1794) ve sistemli olarak eşlenmiş diğer metin oluşturulur. Sadece Latin harfleri kullanılan bazı eserlerde ise (ON 1527; TRC 1544; HPT 1575; TG 1581; DDLT 1641; CFT 1672; BGD 1781; GT 1789) grafik eşleme olmadan nispeten fonetiğe dayalı daha serbest formlar (çok şekilli yazımlar bazen tutarsızlıklar doğursa da) görülür. Her iki yazı sistemi de konuşma dilinin yazıya geçirilmesi uygulamasına bağlı olarak ortografik sınırlarda kalır. İlkinde hece, gramer etkisi diğerinde sözlü dilin etkisi önde görünmektedir. Buna göre ÇYM'lerin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- Nadiren bir anadili konuşuru elinden çıktığı kabul edilmelidir (Molino 1641; Carbognano 1794 vb. hariç).

- Türkçenin özellikleri ikinci bazen üçüncü vd. dil sahibinin ağzından yansıtılır.

⁴ Vladimir Drimba'nın "Guillaume Postel (1575) in' "Türkçedeki kelimelerin öğretimi" adlı makalesinde Postel'in ilgili görüşlerine yer verdiği ilk bölümünün çevirisi de bulunmaktadır: Instruction Des Mots De La Langue Turquesque Les Plus Communs (Türk dilinin en ortak kelimelerinin öğretimi) (Drimba 1966: 122 - 126).

- Yabancı bir ortamın içinden geçerek gelmesi belirgin bir özellik sayılmalıdır. Yazarın kimliği yanında dili öğrendiği ortam da bunda etkilidir.

- Coğrafyayı, bölgesel ağızları bazen de etnik dil veya ağızları yansıtan dilsel katmanlara sahiptir.

- Malzemelerin standart olana karşı tuttuğu doğal konumun doğurduğu çok şekillilik en baştan kabul edilmelidir.

- Telaffuz yanında yazılı dilden de etkiye açıktır.

- Çeviri yazı metinleri tarihsel, kültürel, sosyal, siyasal vb. bakımlardan da dönemin şartlarını yansıtan eserlerdir.

5. Paylaşılan Bağlamda Konuşma Diline İşlevsel Bir Yaklaşım

Çeviri yazı metinlerinde anadili başka olan yazar, kaynak dilden (bundan sonra KD) hareketle hedef dil (bundan sonra HD) olan Türkçeyi tarif etmeye çalışmıştır. Latin harfleri ile HD tanımlanmış yer yer Arap harfleri de bu tanımda başvuru alan en önemli kaynak olmuştur. Her iki yazı sisteminin kullanıldığı eserler mevcuttur. Ancak sadece Latin harflerinin kullanıldığı eserler daha fazladır. Esas olan, Türkçeyi öğrenecek olan kişiye alfabe engelinin kaldırılma isteği ve bu yolla hızlıca HD ediniminin kazandırılmasıdır. Bu amaçla yapılacak ilk iş, doğal olarak eldeki anadil için kullanılan yazı malzemesini HD için yeniden gözden geçirmek olacaktır. Bu amaçla Tablo 1’de görüleceği üzere ÇYM’lerde Türkçeye ait seslerin doğruluk ve tutarlılıkla ifade edilebilmesi için yeni kombinasyonlar, özel işaretler, ayırıcı imler, diyakritikler vb. üretilmiştir. Bu üretimlerde görülen genişleme ilkesi standartlaşma, merkezileşme, genelleme ve gizleme gibi yazı dilini çağrıştıran kavramların aksine bir gelişmedir. ÇYM’ler bu bakımdan başlı başına konuşma dili lehine üretimlerdir. Aşağıda yer alan inceleme verileri, doğrudan konuşma diline ait ifadeleri yansıtan bölümlerden seçilerek alınmıştır. Eğik yazıyla asıl metin, tırnak içinde düz yazıyla normalleştirilmiş şekli görülmektedir.

5.1. Konuşmada İşbirliği veya İşbirliğinden Kaçınma

16. yy.

TRC / 1544

CHR. *Gel ghufsteriuere Allaha tfeuertfon.* “Gel gösteriver, Allahı(nı) seversen”

TVR. *kalch iochari tur bonda.* “Kalk yukarı, dur burada.”

CHR. *Hanghi daraftan der bilmezum.* “Hangi taraftandır bilmezim.”

TVR. *Tfagh eline bacha ghun doghutfine.* “Sağ eline bak, gün dogusuna.”

CHR. *Bir buch ew atfarghibi gurunur omider.* “Bir büyük ev, hisar gibi görünür, o mudur?”

Konuşma, yol üzerinde iki konuşmacı arasında geçmektedir. İşbirliğinin sürdüğü ve iletişimin gereklerinin yerine getirildiği görülmektedir. CHR konuşmacısının isteğine cevap veren TVR konuşmacısı doğal bir konuşmanın taşıyıcısı işlevinde bildirimde bulunmaktadır.

17. yy.

CFT / 1672

I. I. *Ne var? ne jok ol bemtlerde?* “Ne var ne yok o semtlerde”

V. *Hairlar.* “Hayırlar.”

I. *Dogri süjlesþena, Zira ifittümki, Nemtze de Flemengte Frantzada biuk befer tedariki vardur.* “Doğru söyleşene, zira (...)”

V. *Nenungibi tedarik kiaşiderßen?* “Ne gibi tedarik kıyas edersin?” (Harsanyi 1672:7).

Konuşma bir cahil ve gezgin arasındadır. Cahilin sorularına gezgin açık cevaplar vermez ve sorular devam eder. Konuşmanın sonunda gezgin soru sorar. Bu diyalogda işbirliğinden kaçınan gezginin cevabı da açıklayıcı olmaktan uzaktır.

Viator. Simdi Allah himmetiüle iola gyrdük. Aramüzde Tangridan gairi kimße iokdur. Dejver böile bana, iolda ne lazumdur? Eger bir kimeßne karşimüze gyeliürße. Hem ßoal iderße ne jerli im, naşsil gsevab vireim? Emrinüzden daşra (diffari) csikmam. Zira ortalık ne sekildür, bin kere benden jeg billerßen. “Şimdi Allah himmetiyle yola girdik. Aramızda Tanrıdan gayrı kimse yoktur. Deyiver söyle bana yolda ne lazımdır? Eğer bir kimse karşımıza gelirse. Hem sual ederse ne yerliyim, nasıl cevap vereyim? Emrinizden dışarı çıkmam. Zira ortalık ne şekildir, bin kere benden yeğ bilirsin.”

Dux Viae. Vallaha ioldas pek hazettüm, bukadard ufslu olduğünüzden. Beni dignerßiniz, bits bir ßize lazum olagşag şej ekşik olmaz. “Vallaha yoldaş pek hazettim, bu kadar uslu olduğunuzdan. Beni dinlerseniz, hiç bir size lazım olacak şey eksik olmaz.”

Konuşma bağlam gereği iletişimin kurulmasını gerektirir. Konuşan taraflar işbirliği içinde tümceleri kullanmıştır. Olumlu tutum gereği alıcı ve verici mesajı doğru anlayış ve işbirliği içinde gerçekleşmiştir.

II. *Ig. Ommazdum ki, ßen buje zengin ola ßen. Solkadar altonile csok is açfilür. Hateriniz hos tut. Akçşan varmi? Dunnyai jendin. Csok doşt ediniz, ve biuk nam, irz kazaniriz akçşe ile.* “Ummazdım ki, sen böyle zengin olasin. Şolkadar altın ile çok iş açılır. Hatırınız hoş tut. Akçşen var mı? Dünyayı yendin. Çok dost ediniz, ve büyük nam, ırz kazanırız akçşe ile.”

Konuşmacı kendi sorusuna yanıt vermektedir. O hâlde cevap aramamakta işbirliği yerine iç diyalog yürütmektedir. Diğer konuşmacı da V. *Dedigün gibi.* (CFT / 1672) diyerek işbirliğinden uzaklaşmaktadır. Günlük konuşma dilinin örtmecedan ve fark yaratmaktan uzak kalışı nezaket stratejisinden⁵ uzakta olduğunu da göstermektedir.

III. *V. Çfengiler ve giüzet horos teper kişlar bu köjde bulunurmi? (...)* “Çengiler ve güzel horoz(n) teper kızlar bu köyde bulunur mu? ”

D.V. Ne yarar çfengiler, ve bir alaj gşudam kızlar? Biz iolğsi iz, bukadard hargş ne ejlemeli? Jolumuzun iarişini deha tamam etmedük, velikin akçşe o iok, bu jok iere, ßümeje izraf idelüm. “Ne yarar çengiler, ve bir alay cüdam kızlar? Biz yolcuyuz, bu kadar harç ne eylemeli? Yolumuzun yarısını daha tamam etmedik, velakin akçşe o yok, bu yok yere, sümeye israf edelim.”

Konuşmacılar işbirliği içindedirler. İletişim gerçekleşmiş alıcı ve dinleyici doğru biçimde mesajı almışlardır. Konuşmanın devamında V. *Ej öğüt!* “İyi öğüt” cümlesi konuşurun işbirliğine devam ettiğini göstermektedir.

IV. *Interpres. Baka kardas, biz şymdiedek vaşır şujleştük, nehaiet muradiniz nedür, bir hos duşmaurum (...)* “Baka kardaş, biz şimdye dek vâfir söyleştik, nihayet muradınız nedir, bir hoş duymuyorum.”

Legatus. (...) *Jalan murdardur, dogri şana dejverürüm. Azim ve çşok haşbietli şikirler, gyönlümde (jüregümde) var. Ben bu diare Elçşi tain olinmisidüm, lakin ßen*

⁵ Nezaket stratejileri ile ilgili makalesinde Özgür Öner, özel bir dil oluşturmak için konuşma dilinden uzaklaşmayı öneren yapıların nezaketi yansıtmak için kullanıldığını örnekler üzerinden tanıtlar. Bulunmak fiili yerine olmak fiili veya {-miş olmak} yapısını da bu bağlamda değerlendirir. (Öner 2012: 701 - 702).

iabangsi olmagile symdiedek βenden βakladum. (CFT /1672) “Yalan murdardır, doğru sana deyiiveririm. Azim ve çok hasiyetli fikirler, gönlümde (yüreğimde) var. Ben bu diyara elçi tayin olunmuştum, lâkin sen yabancı olmak ile şimdiye dek senden sakladım.”

Konuşma işbirliği içinde yapılmıştır. İlk konuşmacı amacına uygun soruyu sorar ikinci konuşmacı, iletişimin amacına uygun olarak gerekçelerini sıralar. Cümle yapısal olarak sonda yüklem bulduğu tekil birinci kişili çekimle yapılması da işbirliğini işaretleyen unsurlar arasındadır. Karışık ifadeler, kısa cevaplar, boşluklar ve atlamalar görülmez.

V. *Leg. Kangiβidur ol dort kitablar?* “Kangisidir ol dört kitaplar?”

Int. 1. *Tevrat, 2. Zebür, 3. Ingsil, 4. Furcan, Elkuran.* “Tevrat, Zebur, İncil, Furkan, Elkur’ân”

Leg. *Cfuhagsia varβak olmazmi? bir kats arfin cfuha alβam gyerek.* “Çuhacıya varsak olmaz mı?”

Konuşma devam ederken başka konuya geçen konuşmacı, işbirliğinden kaçınmaktadır. Aynı zamanda konuşma dilinin doğal, canlı bir aktarımı da görülmektedir. Hazırlıksız, kendiliğinden, doğal konuşma olarak değerlendirilebilir.

18. yy.

I. A. *Lazym deil: mazul buju-rün; buradâ ciokluk ejlenemem, zira bir doftumün, ziafetiné g'itfem g'erék.* “Lazım değil: mazur buyurun; burada çokluk eğlenemem, zira bir dostumun, ziyafetine gitsen gerek.”

B. *Ne evetlerfin? Bir as otür; bir az fojlefcelim.* “Ne evetlersin? Biraz otur; biraz söyleşelim.”

A konuşmacısı işbirliğinden kaçınmaktadır: [Burada çokluk eğlenemem]. B konuşmacısı ise onu işbirliğine davet etmektedir: [Biraz söyleşelim]. İletişimin gerçekleşmesi için taraflar arasında bir anlaşmanın bulunması gerekir. Bağlama göre B konuşmacısı iletişimin başlatıcısı konumundadır ve A konuşmacısının itirazını görmezden gelmektedir.

II. A. *Efpabimi g'etirdinmi?* “Esvabımı getirdin mi?”

B. *E'vet, fultanyam.* “Evet, sultanım.”

A. *Bakaim, eji japtinmi.* “Bakayım, iyi yaptın mı?”

B. *Bejenirfin, inş Allah.* “Beğenirsin, İnşallah.”

A. *Kysà dejilmi?* “Kısa değil mi?”

B. *Lütf ejlè; pek g'üzeldir.* “Lütfeyle; pek güzeldir.”

A. *Jenleri bir az bôldurler.* “Yenleri bir az boldurlar.”

B. *Scimdi adet búdur.* “Şimdi adet budur.” (BGD / 1781: 87)

Konuşmacılar, bağlam gereği kısa cümleler kullanmaktadır. Bildirgenin işlevi doğrudan işe yarar olması bakımından kısa ve basit sözce düzeyindedir. Tek konu ve yorum yanında hazırlık veya art yorum görünmez. İşbirliğinde bulunan konuşmacılar iletişim dizgesindeki yerlerine uygun biçimde konumlanmışlardır. Bu hâlde konuşma dilinin işlevsel yönü de görünmüş olmaktadır.

III. *Senden bouyouk bir adamile tfchok yaranlik eyleme.* (GT / 1789: 164) “Senden büyük bir adam ile çok yarenlik etme.”

Konuşma diline ait parçalara yer verilen mesellerin sonunda bulunan kalıp sözler, anlatıcının işbirliğine açık olmadığını gösterir. Konuşmacı iletisini vermiş sonunda

göndergesini karşdakine (okur veya konuşmacı) cevap beklemeksizin ulaştırmıştır. Benzer şekilde mesel sonrası kalıplaşmış dilsel birimler şeklindeki öğütler şöyledir:

- *Bize faydalı görünen şeyleri severuz, toutaruz: bizum kyazumuze göre faydalı olmayan şeyleri sevmeyuz, toutmazuz* (1789: 166). “Bize faydalı görünen şeyleri severiz, tutarız: bizim kıyasımıza göre faydalı olmayan şeyleri sevmeyiz, tutmayız.”

- *Bazi adamlar ghendi ghendini tşchoumlerinden akıllu fanur; ama haberleri yokdurki akıllerun yaninda hepifinden ahmak dur.* (1789: 168) “Bazı adamlar kendi kendini cümle(le)rinden akıllı sanır; ama haberleri yoktur ki âkilerin yanında hepsinden ahmaktır.”

- *Akıllu olan bir padişah kularının en ednaşından bile bir kızmet ve fayda getirür* (1789: 170). “Akıllı olan bir padişah kullarının en ednâsından bile bir hizmet ve fayda getirir.”

- *Adama moumkin olmayadşchak şey allaha pek kolay dur, ol febebden oumidşiz hişch olmamlu* (1789: 171). “Adama mümkün olmayacak şey Allaha pek kolaydır, ol sebepten ümitsiz hiç olmamalı.”

IV. *ol kimesneki g'endi beläsiny çekemez ise, ghajrylara nazâr edip onlardan sabr etmeklig'i öğrenmek için temsildir.* (PGT / 1794: 701) “ol kimesneki kendi belasını çekemez ise, gayrilere nazar edip onlardan sabır etmekliği öğrenmek için temsildir.”

Konuşma diline ait parçalara yer verilen fablların başında bulunan kalıp sözler, anlatıcının işbirliğine açık olmadığını gösterir. Konuşmacı iletisini başta vermiştir. Ön gönderge kendinden sonra gelen metnin bütününe hazırlık formundadır.

5.2. Konuşmada İfadenin Üslûp Özellikleri

16. yy.

CHR. *Irachmider tşfenun iataghom?* “Irak mıdır senin yatağın?”

TVR. *Iachender bundan guştereim tşfaa.* “Yakındır burdan göstereyim sana.”

CHR. *Gel ghuşteriuere Allaha tşfeuertşon.* “Gel gösteriver Allaha(ı) seversen.”

TVR. *kalch iochari tur bonda.* (TRC / 1544) “Kalk yukarı dur burda.”

Birinci konuşmacı soru cümlesi kurar. Diğer konuşmacı konuşma dilinin doğal akışına göre bağlama uygun olarak cevap verir. Konuşmacılar doğal konuşma akışına uygun kısa cümleler kurmaktadır. Bağlam dışına çıkan bir ifade de görülmez. İfade anlaşılır olma ve iletişim bakımından konuşmanın amacını yansıtmaktadır.

17. yy.

I. *Jok Szultanum: anlarun kiafeti başka, bizumki baska (...)* (CFT / 1672: 433) “Yok sultanım, onların kıyafeti başka, bizimki başka...”

Konuşmacı, cümlesine olumsuzluk ünlemi “yok” ile başlamakta ve ardından yüksek bir makama sunulan bilginin hazırlığını “Sultanım!” hitabıyla yapmaktadır. Konuşma dilinin kalıplarına uygun bir başlangıç üslubunun izleri görülmektedir.

18. yy.

I. A. *Al üç altyny; küşurunu bana ver.* “Al üç altını; küsurunu bana ver.”

B. *Sciun altyny deşiftyr.* “Şu altını değiştir.”

A. *Olsun, giänym.* “Olsun, canım.” (BGD / 1781:105)

Konuşmacılar alışverişin sonuna gelmişlerdir. Bağlam gereği cümleler kısaltılmış ve konuşmanın doğal akışına uygun olarak da eksiltmeye gidilmiştir. Her iki konuşmacı da hazırlıksız konuşma yapmakta ve duruma uygun cümleler üretmektedir. A konuşmacısı diyalogun sonunu “Olsun!” kalıp sözleriyle bitirir ve sonuna samimiyet

işaretleyen “Canım.” sözünü ekler. Canlı, doğal ve açık bir üslûp kullanıldığı görülmektedir.

II. A. **Bakalym ahfciam mangiafyna, bize ne verifin.** “Bakalım akşam mancasına, bize ne verirsin.”

B. **Ne ifterfinis? Bÿjÿrÿn, Aghalar.** “Ne istersiniz? Buyurun, Ağalar.” (BGD / 1781:109)

Konuşmacılar arasında bağlama uygun cümleler kullanılmıştır. Yemek öncesinde konuşma diline özgü olarak “Bakalım!” seslenme sözcüğü ile başlayan konuşmacının amacı herhangi bir yere bakmak değildir. Konuşmacı, konuşma dilinde kalıp sözle cümleye giriş yapmakta ve ardından isteğini dile getirmektedir. Bağlama uygun, canlı ve akıcı bir konuşma örneği olduğu söylenebilir.

III. **İfte, bir fcifce şarabyle g'elior.** (BGD / 1781: 111) “İşte, bir şişe şarap ile geliyor.”

Konuşma diline özgü olarak “işte!” ünlemi cümle açıcı olarak başta kullanılmıştır. Ayırt edici bir yapı olarak “işte” sözcüğü konuşurun üslubunu işaretlediği gibi ifade üretiminin konuşmanın doğal yapısına uygun ve hazırlıksız yapıldığını da göstermektedir.

IV. **Nige! Bu fahattâdak dachy döfçektéfn! A'ferim! Ne g'üzèl Avgi fin fen!** (BGD / 1781: 85) “Nice! Bu saate dek dahi döşektesin! Aferin! Ne güzel avcısın sen!”

Konuşmacı doğal akış içinde hazırlıksız ve ironik bir üslûpla diğer konuşmacıyı uyandırır. Kısa sözcükler ve her cümle ardından getirilen ünlem işareti, konuşmanın canlılığını göstermektedir. Giriş cümlesi hayret ifadesi şeklinde kullanılmıştır ve kalıp söz işlevindedir. Ardından konuşmacı, “bu saate kadar hâlâ döşektesin!” anlamında sözcüsünü sürdürmüştür. Basit sözcüklerin, kalıp söz ve ünlemlerin kullanımı konuşma dilinin unsurlarının görülmesini de sağlamaktadır. Ardından diğer konuşmacının [Lütf ejlêfn; bir az g'ecgè jattym.] sözcüsü konuşmanın bağlamsal uygunluğunu yansıtmaktadır.

V. **Hoş g'eldiniz, sefâ g'ieldiniz. Vah! Nêkadar türlü türlü azyz avlâr ettik? İste tavuşanlâr, bir fiğhyn, bir gejrân.** (BGD / 1781: 86) “Hoş geldiniz, sefa geldiniz. Vah! Ne kadar türlü türlü aziz avlar ettik. İşte tavşanlar, bir sığın, bir ceylan.”

Konuşmacının ifadesinde hazırlıksız konuşmaya özgü bir kullanım hâkimdir. Ünlemin bağımsız kullanımı [Vah!], soru ifadesinin işlevinin doldurma ve devam sağlama ardından [İşte] işaretleyicisinin varlığı konuşma diline unsurların dağılımını gösterir. Konuşmanın sonunda [Hâjde, g'idelim; rahat olalım, jemkelenelym, ve bir zevk, sefâ fürelim.] sözcüsü aynı üslubun devamını ve tutarlılığını da işaretlemektedir.

VI. **B. (...) atlar binmek itfchoun, dilinide bilmek lazim dur.** “(...) atlar binmek için, dilini de bilmek lazımdır.”

A. **Schimdi görurumki kardafch kibi eu nasîhet verurfînz.** “Şimdi görürüm ki kardaş gibi iyi nasihat verirsiniz.” (GT / 1789: 115)

Konuşmacılar işbirliği içindedir. B konuşmacısının göndergesel işlevde kullandığı dile A konuşmacısı geriye bildirimde bulunarak iletişimin gerçekleştiğini göstermektedir. “Şimdi” söylemsel işaretleyicidir ve sözcenin hazırlık bölümüne aittir. Şimdi işaretleyicisi kalıp bir form olarak da kullanılmaktadır. Benzer örnek bir fabla aittir ve anlatıcının dolayımıyla oluşturulmuştur: **imdi böjlè ise ej joldas^llar siz dach^l ele bakyp, el niğè g'ec^linirse sizde öjlè g'ec^linin - iz.** “imdi böyle ise ey yoldaşlar siz dahi ele bakıp, el nice geçinirse siz de öyle geçiniz.” (PGT / 1794: 713). Konuşmanın hazırlıksız olduğu ve konuşmacıların bağlama uygun sözcük ürettikleri anlaşılmaktadır.

VII. *Senin öjutün banà lazy'm dejil. Seni denemèk için tinmadym.* (BGD / 1781: 59). “Senin öğütün bana lazım değil. Seni denemek için tınmadım.”

5.2.1. İfadenin Açıklığı Kapalılığı

16. yy.

I. CHR. *Allaha tsmarlahadoch tfeni ben oraa gitmezom.* “Allaha ısmarladık seni, ben oraya gitmezim.”

TVR. *Bre neden korkartfon nitcie gelmetfon.* “Bre neden korkarsın niçe gelmezsin.”

CHR. *Benum iolum oraa deghelder.* (TRC / 1544) “Benim yolum oraya değildir.”

Konuşmacılar ifadelerini bağlama uygun ve doğal olarak kullanmışlardır. Anlaşılmayı karmaşık hâle getiren art – yorum ve yeni bilgi unsuruna yer vermeden iletişim gerçekleşmiştir.

II. *babamoz, hanghe gugteffon, chuduff olffun ffenungh, adun gelffon ffenung memlechetun, olffun ffenungh ifstedgunh nycse gugthe vle gyrde.* (HPT / 1575) “babamız hangi gökteysen kuddüs olsun senin adın gelsin senin memleketin olsun senin istediğin nice gökte ve yerde.”

İfade duadan alınmış bir bölümdür. Cümlelerin bittiği ve başladığı yerleri tespit etmek ve bağlantılı yapıları gösteren noktalama işaretlerinin tutarsız kullanımı, ifadenin açık olmasını engellemiştir.

III. *Hotum chararet mutecheri obé fochlefi baritur chem pteme bitzucle chararet be fochle gkionterun biani chi gkiatinat giogu kendachi nout cubé iradet barinun catimi eualiti ol utzi Kim tiris akil be notcu be iradet turbu utzé bir taari teris netekim (...)* (TG / 1581: 3 /ah) “O(d)dan hararet mütehar(r)i(k) o ve şulesi varıdır hem de mevucu(t)le hararet ve şule gönderu(r) bi- a(y)nihî gainat yoğunken dahi nutku ve iradet barınun kadimi e(v)vel idi ol üçü kim diriz akıl ve nutku ve iradettur bu üçü bir ta(n)rı deriz netekim”

İfade devam etmektedir. Edat ve bağlaç yardımıyla birbirine bağlanan cümleler kesin olarak birbirinden ayırlanamamaktadır. Bu bakımdan ifadelerin kapalı ve iletişim gereklerinden uzak bir yolla oluşturulduğu söylenebilir.

17. yy.

I. *Ne var? ne jok ol ßemtlerde?* “Ne var ne yok o semtlerde?”

V. *Hairlar.* (CFT / 1672) “Hayırlar.”

Sorunun genelliği karşısında cevap da benzer bir karaktere bürünmüştür. Ancak ifadenin soru ve cevabı açık değildir. Konuşma dilinde kalıp sözlerin ifadenin devamlılığını sağlamakta kullanıldığı görülmektedir.

II. *Bu millet temelßiz etmez ki csok avret alür.* (CFT / 1672: 418) “Bu millet temelsiz etmez ki çok avret alır.”

Cümle açık değildir. Bağlama edatı, açıklayıcı yan cümleyi temel cümleye bağlar görünmektedir. Ancak anlamsal olarak bu tutum açıklayıcı olmaktan uzaktır. Cümlelerin devamında [*Zira Ibrahim Patrik, Tangrinün ßevgüli dofti Daud Pegamber, Suliman, hem nigse kißiler bir avrete, naßrAni tajfaßi gibi, bagli değil idiler.*] yorumu da karmaşık bir sözcüğü meydana getirmiştir.

18. yy.

I. *Sufrayı fupürme, jani çok jème.* (BGD / 1781: 65) “Sofrayı süpürme, yani çok yeme.”

Cümle konu ve yorumdan oluşan basit sözcü düzeyinde tamamlanmıştır: [Sofrayı süpürme.] Ardından gelen yapı artıyorem olarak yeni bir sözcüdedir. [Çok yeme.] İki basit

sözce arasında etkileşim kurucu işlevinde “yani” açımlayıcı sözcüğü kullanılmıştır. İfadenin düzeltici ile kullanılması açıklığı sağlamak için yapılmıştır.

II. *Benim enbüyük chazmim fenşin. G'özünü aç, jókfa fen bilirsyn.* (BGD / 1781: 57). “Benim en büyük hasmım sensin. Gözünü aç yoksa sen bilirsin.”

5.2.2. İfadenin Performans Özellikleri

16. yy.

I. CHR. *Gel ghufsteriuere Allaha tfeuertfon.* “Gel gösterivere Allaha seversen.”

TVR. *kalch iochari tur bonda.* (TRC / 1544) “Kalk yukarı dur bunda”

Konuşma doğal olarak oluşmuş iletişimin özelliklerini taşımaktadır. Konuşma dilinin ilerleyerek oluşan yapısı ve kalıp ifadelerin varlığı [Allahı (nı) seversen] konuşmacıların iletişime açık konularını göstermektedir.

II. (...) *oldi netekim atemten togana ipni atem teris* (TG / 1581: 3 /ah) “(...) oldu netekim âdemden doğana ibn – i âdem deriz (...)”

Konuşma diline dayalı dini içerikli metinde birinci çoğul kişili kullanımı, karşılıklılık ilkesinin aleyhine iletişimin tek yönlülüğüne işaret eder. Konuşur, metinde kendine üst dil kuracak bir pozisyon yaratarak sistemli bir dizge oluşturmaktadır. Buna göre cevap verilecek veya araya girecek yapılar baştan engellenmiş ve konuşma dilinin gereksindiği performansın tek taraflı süreceğini işaret edilmiştir. Metnin genelinde aynı sistemli dizgenin örnekleri de görülmektedir: tegiu tefmi **eterur** (3/ah); eilé ichticat **eterus** (5/ah); barinun nutki tachlifiné bari **terus** (7/ah).

17. yy.

I. I. *Jeter bize iki bahat.* “Yeter bize iki saat.”

Ol iki bahat iabana gitmez. “O iki saat yabana gitmez.”

Lazumolagfak fejlerden bujlesmeliiz. “Lazım olacak şeylerden söyleşmeliyiz.

Ben foalideim, fen gsewab ver. “Ben sual edeyim, sen cevap ver.” (CFT / 1672)

Konuşma, Ignatus (Cahil) tarafından başlatılmaktadır. I adlı konuşurun soruyu sormasından ve yanıtı istemesinden konuşmanın yönlendiricisi olduğu anlaşılmaktadır. Metnin devamında benzer sorulara devam etmesi metnin kurgulanmadan olduğu gibi, bir konuşmanın yazıya aktarılmış hâli olduğunu gösterir. Bu bakımdan gerçeğe yakın bir konuşma olduğu söylenebilir.

II. I. *Ne var? ne jok ol betmlerde?* “Ne var? ne yok o semtlerde?”

I. *Dogri süjlesbeta (...)* “Doğru söyleşsene...”

I. *Györmezmişiz (...)* (CFT / 1672) “Görmez misiz...”

Konuşmayı sürdüren kişi işbirliği yerine sorgulayıcı ve tartışmacı bir üslûp kullanmaktadır. Kısaltarak verdiğimiz konuşma cümleleri, konuşmacının ikna etmeye yönelik tutumunu yansıtmaktadır.

III. D.V. *Hani skemle? Zira bis bağdats kuramaziz. İptida bİgsak csorba, jejelüm, kaşık györbünler.* “Hani iskemle? Zira biz bağdaş kuramayız. İptida sıcak çorba yiyelim, kaşık görsünler.”

Div. *Olur. Jegsekte kuşur iok.* (CFT / 1672)

Konuşma diline özgü olarak kısaltılmış cevaplar görülmektedir. İlk konuşurun talebine ikinci konuşur onayla başlamakta ve çorba isteğine [yiyecek var.] diyerek cevap vermektedir. Bağlam duyarlı olan konuşma cümleleri, birebir cevap yerine eksiltmeye gidebilir (elipsis) veya yakın cevaplar üretebilir.

IV. *Lazum olagsak fej cfoktur, lakin zamanımız az, zira adet üzre Stambola jaklaftığımız gibi Cfausbafa, bir kats cfauslarle karfmüze gielür.* (CFT / 1672) “(...) çavuşlar karşımıza gelir.”

Konuşma esnasında gelişen bir olay yeni bilgi paketi olarak cümleye monte edilmiştir. Konuşmanın doğal akışına uygun olarak yazıya aktarılması konuşma dilinin başlıca unsurları arasındadır. Doğaçlama ve ona uygun ifade, işbirliğini ve ifadenin canlı bir biçimde aktarımı yansıttığını gösterir.

V. **Legat.** *Jeter Jenicslerden, büjleştüğümüz digneje digneje bizar oldum: aelhuşbu ki ifidürim bu tajfa bas kaldirüp, gyendi Agaşini, Vezir Azemi, ve Hünkiari dachi, kaldirir, ve gyah gyah üldürür.* (CFT / 1672) “Yeter yeniçerilerden söyleştığımız dinleye dinleye bizar oldum (...)”

Konuşmacı dilin göndergesel işlevde kullanılması karşısında tutumunu açıkça ortaya koyar. Diğer konuşmacı yeni bilgiler verir ve cümlelerin uzunluğu artar. Yüklemin yerinin sonda olması yapısal çerçevenin varlığını sezdirir. Bilgi verici rapor niteliğinde yapılan bir konuşma doğal bir konuşmadan uzaklığa işaret edebilir ve bu türden bir konuşma, ifadenin performans özelliği olarak görülebilir.

VI. *Symdiyedek boştan, gsilardan ziadefile cfok büjleştük, Jenicferleri györelüm.* (CFT / 1672: 171) “Şimdiye dek bostancılardan ziyadesiyle çok söyleştik, yeniçerileri görelim.”

Konuşmacı eski bilgiden yeni bilgiye geçiş için gerekçesini söyler. Böylece konuşmanın aktif bir üyesi olduğunu diğer konuşmacıya bildirir. İletişim bakımından ileti yerine getirilir ve yeni konuya giriş yapılır.

VII. *Symdi işe, her jil 80000 gros haracs vermek gyerektür; peskes işe nekadar? bilmem.* (CFT / 1672: 282) “Şimdi ise, her yıl 80000 groş (kuruş) haraç vermek gerektir; peşkes ise ne kadar? bilmem.”

Konuşmacı soruyu kendisine sorar ve cevabı da kendisi verir. Konuşma diline özgü olarak konuşmacının iletinin her iki tarafını oluşturması artan performans özelliklerine işarettir.

VI. (...) *bu csok fejlerde aldanmış dunnyaie, bir ez hakiket üzre olan fejler, her kifte bilmemis milletten, gsanümüze minnet, ve uftümüze farz kiaş idüp, mejdana gyeldük, ve bilmejenlerin hateri icsün iazduk.* (CFT / 1672: 402) “bu çok şeylerde aldanmış dünyaya, biraz hakikat üzere olan şeyler, her kişiye bilmemiş milletten, canımıza minnet ve üstümüze farz kıyas edip, meydana geldik ve bilmeyenlerin hatırı için yazdık.”

Konuşmacı amacını açıkça beyan eder. Böylelikle iletinin alıcıya ulaşmasını garanti altına almaya çalışır. Dilbilgisel yapılar arka plana atılabilir konuşmanın anlamsal yönü ve bağlamı daha çok değer kazanır.

18. yy.

I. B. *Ne bujurürfun, Sultanyem.* “Ne buyurursun, Sultanım.”

A. *Perdei cek': espablyemü ver, papuçlarymü temizle, jaghmurlughumü silk'; pengereleleri aç ki, odâ bir uruzg'iarlanşyn; bir atés ejlè.* “Perdeyi çek esvaplarımı ver, papuçlarımı temizle, yağmurluğumu silk; pencereleri aç ki, oda bir rüzgârlansın; bir ateş eyle.”

B. *Bas üstünè.* Baş üstüne. (BGD / 1781: 84)

Konuşma ağa (A) ve hizmetkâr (B) arasında geçmektedir. A konuşmacısı emir cümlelerinden oluşan ara söz ve konuşmaya dair görsel ipucu sayılabilecek noktalama işaretlerinden oluşan uzun bir sözce kullanmaktadır. B konuşmacısı vurgusu zayıf ve

basit sözcükle ile tek yüklemden oluşan kısa cümleler kurmaktadır. Hazırlıksız konuşmanın kalıp sözleri B konuşmacısında hazırlıksız ileriye doğru gelişen sözcüklerden oluşan bütüncüsü ise A konuşmacısına aittir. Konuşmanın devamında B konuşmacısına bir sözcük daha düşer: [Baş üzerine]. A ve B konuşmacıları ifadelerini neredeyse tam bir tutarlıkla biçimsel ve bağlamsal olarak dile getirmektedir.

II. A. *Bu cıoğha pek ejidir; angiak reng'ini bejenmem.* “Bu çuha pek iyidir; ancak rengini beğenmem.”

B. *Ne bir daha: bundan ejifini ghàjri jerde bulunmaz.* “Ne bir daha: bundan iyisini gayri yerde bulunmaz.”

A. *Arfcyny kaçdyr.* “Arşını kaçtır.”

B. *Ciok fõjlemem: arfcyny üç kurufcia dyr.* “Çok söylemem: arşını üç kuruşadır.”

A. *Son lakyrdy fõjle.* “Son lakırdı(nı) söyle.”

B. *İste fõjledim.* “İşte söyledim.”

A. *Ciok fõjledin: jüz para veririm.* “Çok söyledin: yüz para veririm.”

B. *Bir ahce ekfjik olmaz.* “Bir akçe eksik olmaz.”

A. *Bènde fenin iftedighini vermem.* “Ben de senin istediğini vermem.”

B. *Ben fana pahaşını sõiyledim.* “Ben sana pahasını söyledim.”

A. *Ben kajryfyndan ziade istemem.* “Ben gayrısından ziyade istemem.”

B. *De imdi bana sciudan iki arfcyn kes.* “De imdi bana şurdan iki arşın kes.” (BGD / 1781)

Canlı bir konuşma yansıtılmıştır. Alıcı ve satıcının cümleleri karşılıklıdır ve iletişimin gerekleri yerine getirilmiştir. Bir pazarlık esnasında edilen cümleler, genellikle basit cümle formundadır ve yüklem sondadır. Her iki taraf da “ben” dilini kullanır ve taraflar arasındaki iletişimin devamlılığı kesintiye uğramaz.

III. *Sugiuktàn, bõrektèn jokmu? Bir doştum bü g'ün benimile çavfe alty' edegek. Ve budur, g'eldi.* (BGD / 1781: 87) “Sucuktan, börekten yok mu? Bir dostum bugün benim ile kahve altı edecek. Ve budur, geldi.”

Konuşmacı hazırlıksız konuşma yapmakta ve devamlılığı sağlayan unsurlar ileriye doğru dizilmektedir. Canlı bir anın aktarımı yapılmaktadır. Konuşma anına odaklanmış sözcük, o anda gelişeni de yansıtır: [Ve budur, geldi]. Konuşmacının ifadesinin canlı ve doğal olarak ifade edilerek yansıtılması konuşma diline ait özgünlüğün bir parçası sayılmalıdır. Özgünlük, kişisel ifade ve tekilliğin yanı sıra tekrar edilemez ifadenin dizilimi, anlık durumu yansıtır vb. özelliklerin toplamını ifade etmektedir. Benzer bir kullanım aşağıdaki diyalogda da görülebilir:

A. [Choş gielidin Muftafâ Efendi. Achmèt Celebi bilengemi-dir?]

B. [İfte g'elior.] (BGD / 1781: 89)

B konuşmacısı anlık bilgiyi yansıtmaktadır. Cümlelerin başında yer alan {işte} sözcüğü yeni bilginin taşıyıcı unsuru olarak değerlendirilebilir.

5.2.2.1. Konuşmada Duraklar, Ara ve Atlamalar

16. yy.

TVR. *Gercfekşon oder, iaken deghilmi?* “Gerçeksın, odur, yakın değilmi?”

CHR. *Allaha tşmarlahadoch tşeni ben oraa gitmezom.* (TRC / 1544) “Allaha ismarladık seni, ben oraya gitmezim.”

Birinci konuşmacının sorusuna diğer konuşmacı eksiltme yaparak yanıt verir. Yanıt ve soru arasındaki ilgi, ancak bağlam aracılığıyla bulunabilir. Bu geçişi sağlayan konuşma dilinin eksiltmeye yer veren işlem sürecidir.

17. yy.

I. **Ig.** *Ommazdum ki, ßen bujle zengin ola ßen. Solkadar altonile csok is açfilür. Hateriniz hos tut. Akçfan varmi? Dunnyai jendin. Csok doßt ediniz, ve biuk nam, irz kazaniriz akçe ile.* “Ummazdım ki, sen böyle zengin olasin. Şol kadar altın ile çok iş açılır. Hatırınız hoş tut. Akçan var mı? Dünyayı yendin. Çok dost ediniz ve büyük nam, irz kazanırız akçe ile.”

V. *Dedigün gibi.* (CFT / 1672) “Dediğin gibi.”

Konuşma devam etmektedir. Ancak cevabı veren konuşmacı işbirliğinden kaçınmakta ve ara vermek için kalıp söz kullanmaktadır: *Dediğin gibi.* Ardından gelen devam cümlesi başka bir konuya geçişi sağlamaktadır. Konuşmanın devamında konuşmacı I. *Ifte bir kacs herifler karfimize gielür. (...)* (CFT / 1672) demektedir. Konuşmacının başka bir konuya atladığı, geçtiği anlaşılmaktadır.

II. **Leg.** *Kabilmidur Chrifian Padißah Elçilerine varmak?* “Kabil midir Hristiyan padişah elçilerine varmak?”

Int. *Igsazetile, her handa ißterßen varmak kabil, ve gsaizdür. (...) Doßt ißen, igsazet ßiz dachi, vara billerßen.*

Leg. *Sükür khudaie elçilik muradımız üzre bitti, gyerektür ki, ßeire gidelüm (...)*

Konuşma devam ederken atlama yapılmıştır. Konuşmanın akışı kesilmiş ve yeni bilgiye uygun bir giriş cümlesi kullanılmıştır [Şükür Hüdaya] (...).

18. yy.

I. A. *Ojléife tez namlu olurum.* “Oyle ise tez namlu olurum.”

B. **Scimdi** *föjlédiklerimi anlamázmißyn?* “Şimdi söylediklerimi anlamaz mısın?”

A. *Hep an-lárym; ámma kolaylighile föjlejémem.* “Hep anlarım; ama kolaylık ile söyleyemem.” (BGD / 1781: 93)

A konuşmacısı “Hemen hazırım!” anlamında sözcesini dile getirir. B konuşmacısı ilk konuşma ile ilgili olmayacak ancak bağlamdan anlaşılacak bir biçimde soru sorar. “Şimdi” zaman işaretleyicisi, etkileşim belirteci işlevinde konuşmaya giriş tümcesi olarak kullanılmıştır. B konuşmacısı iki konuşma arasında İtalyanca konuşmuş ve geri dönüt almak istemiştir. A konuşmacısı bu görüşü destekleyecek biçimde “Anlıyorum ama konuşamıyorum!” anlamında sözcesini ifade eder. A ve B konuşmacısı arasında atlama olduğu anlaşılmaktadır.

II. A. *Bu vilajetè gⁱelelù ciok oldúmu?* “Bu vilayete geleli çok oldu mu?”

B. *Bir jil várdyr.* “Bir yıl vardır.” (BGD / 1781: 95)

Konuşma soru ve cevaptan oluşur. A konuşmacısının sorusu söylemsel düzlemde B konuşmacısının ne zaman geldiğini sorar. Tam olarak soru ve cevabın düzeni şöyle olmalıdır: A. [Bu vilayete ne zaman geldin?] B. [Bir yıl önce geldim.]. Konuşma dilinde eliptik ifadeler sıklıkla kullanılmaktadır. Bağlam veya vurguya bağlı olarak eksiltmeler, kısaltmalar tipik özellikler olarak kabul edilebilir.

III. *Türkce Mufulman gⁱibi; ve Frankfyzce fojleßdighini ißcitßen, Franziz, fany’rfyn.* (BGD / 1781: 96) “Türkçe Müslüman gibi ve Fransızca söyleştiğini işitsen, Fransız, sanırsın. Konuşmacı bir başkası hakkında görüşlerini diğer konuşmacıya aktarır. Konuşma diline özgü olarak ilk sözce bitmemiş ancak konuşmaya dair görsel bir ipucu niteliğinde kullanılan noktalı virgülle ara verilmiştir. Tam olarak cümle morfolojik aksamla tamamlanırsa [Türkçesini işitsen müslüman (gibi) sanırsın ve Fransızca söyleştiğini işitsen Fransız sanırsın.] şekline gelir. Karma dil etkisini de göz önünde bulundurmakla beraber konuşma diline özgü olarak hazırlıksız konuşma yapısına uygun bir cümle olduğu söylenebilir.

5.2.2.2. Konuşmada Tekrarlar, Geri Dönüş ve Düzeltmeler

16. yy.

I. *babamoz, hanghe gugteffon, chuduff olffun ffenungh, adun gelffon ffenung memlechetun, olffun ffenungh iffitedgunh* (HPT / 1575) “babamız, hangi göktesin, kuddüs olsun senin, adın gelsin senin memleketin, olsun senin istediğin”

“Rabbin Duası” (Pater Noster) olarak bilinen dua metninden alınan parçada tekrarlanan unsurlar hem kelime {olsun, senuñ } hem de ek düzeyinde {+sUn, +(n)Uñ/n} görülmektedir. İlgili metin canlı, diyaloga dayalı bir konuşmadan çok yazı dili etkisini de yansıtmak üzere hazırlandığından doğrudan bir konuşma metni sayılamaz. Ancak konuşma diline ait veriler açısından değerlendirildiğinde dini içerikli metinlerdeki tekrarların sistemli kullanımı ile konuşma diline özgü tekrarlar arasındaki paraleliği göstermek üzere ilgili örneğe yer vermeyi gerekli gördüğümüzü belirtmeliyiz.

II. (...) *utzifi phat barutur gairifiphatlarun meptij be manteni kipitur be bu utzifi phet lecheitur Chagiati gairi mer igile alami giaratimaftan on tun tachi be alemi tachibu utzile giarati be alem izinté Cherekiat be sekianat bu utziletur eile hofa bu utzifi || phata be utzi suret tegiute fmié sonuntzun kim ifi blu fi phet airmas ol pir chakikatini barinun bnuntzur |ifi bu utzifi pharla bir alachtur utzite giul.* (TG / 1581: 2 / ah) “**üç sıfat** vardır gayri sıfatların mebdî ve madeni gibidir ve **bu üç sıfatla** haydur hayatı gayri meri ile âlemi yaratmazdan öndün dahi ve âlemi dahi **bu üç ile** yarattı ve âlem içinde harekât ve sekenat **bu üç iledir** öyle olsa **bu üçü sıfat ve üçü suret** diye tesmiye şunun için kim işbu sıfat ayırmaz ol bir hakikatini barinun bunun için işbu **üç sıfatla** bir Allahdur **üç değil.**”

Konuşma dili unsurlarına yer verilen dini içerikli metnin içyapısı gereği tutarlılığı sağlayan sözcük ve ek tekrarlarına yer verdiği görülmektedir. Buna göre sözcük düzeyinde {üç, sıfat} ve ek düzeyinde {+DUR} yapılarının tekrarı ve {öyle} atf sözcüğünün değiştirim bağıntısı nedeniyle geriye dönüş yapılması içsel bağıntıların tutarlılığına da işaret etmektedir. Bu durum metin bağlamında canlı ve doğal konuşma unsurlarının yansıtılmasından daha fazla işlem yapıldığını göstermektedir.

III. *efa ipni mergem fureti ifa oldi be netekim tzifmi taim atemté iki chakikatiti* (...) (TG / 1581: 7/ah) “İsa ibn -i Meryem sureti İsa oldu ve nitekim cism- i daim âdemde iki hakikat idi (...)”

Konuşma dilinden unsurlar taşıyan metinde geriye atıf belirteci olarak {nitekim} sözcüğü kullanılmıştır. Böylece geriye dönük düzeltme ile metin devam etmektedir.

17. yy.

I. *Dildur ol, jani dili bilmek. Dilβiz hits bir iere, ia hod gücfile varilur.* “Dildir o, yani dili bilmek. Dilsiz hiçbir yere yahut güç ile varılır.”

I. *Jol ve dil bilmeiene, iaban viaietlerde, her keβ dokunur, ulaşıur. Jolda eskia, haramzade, hirβiz cfoktur, iol dachi turli turli. Eskia βeni βojar. Hirβiz gizli malun cfalar. Turli turli iol, iβtemedigün iere, βeni gyotörür. Gets pifman olurβen.* (CFT / 1672)

Tekrarlanan yol kavramı etrafında eşkıya, hırsız sözcükleri ve ilgili eylemler sıralanmıştır.

II. (DV.) (...) *Badehu akcfe lazumdur. Niefe eβkiler demisler. Bu alemün Padissahi akcfeğür. Zengin olan kifie bütün alem mutidur. Nekadar akcfeβi βandukta, ol kadar iktikati herkişinün var. Hersei akcfeile biter. Akcfeβiz bits bir maβlahat bitmez.* (...) (CFT / 1672)

Konuşmacı “akçe” kavramı etrafında sözlerini devam ettirir. Akçe beraberinde zenginlik, servet, padişah kavramlarını doğurur. Tekrar edilen bu görüş, zamanın ruhunu yansıtıyor olmalıdır. Diyalog tekrarlayarak “akçe” ve gerekliliği üzerine devam etmektedir. Basit sözcelerde konu ve yorum sıralaması⁶ temel bir özelliktir. Konuşma dilinde tekrarlar, aynı konu etrafında basit sözce kategorisindedir ve vurguyu artırmak için serbestçe kullanılabilirler.

III. V. *Sükür khudaje vafir akcfemüz var. Ben kijmam akcfeie, (...). On, ia igirmi bin altunum janumda hazir. (...) akcfeile bitegsek olurişe. (...) “Şükür Hudaya vafir akçemiz var. Ben kıymam akçeye... On ya yirmi bin altınım yanımda hazır... akçe ile bitecek olur ise...”*

Ign. *Büzeman zengin olan kifti makbul getfer. (...) “Bu zaman zengin olan kişi makbul geçer...”*

V. (...), *solkadar altun benumle aldum. “... şol kadar altın benimle aldım.”*

Ig. *Ommazdum ki, ben bujle zengin ola ben. Solkadar altonile csok is acfilür. Hateriniz hos tut. Akcfan varmi? Dunnyai jendin. (...) nam, irz kazaniriz akcfe ile.*

Tekrarlardan ve geri dönerek vurgulanan içerikten anlaşılan konuşmanın doğal olarak aktarıldığıdır.

IV. V. *İfte dedümki ej ferabile doldur kadai. “İşte dedim ki iyi şarap ile doldur kadehi.*

Div. *Ala agam, ifte doludur. “Ala(sın) ağam işte doludur”*

Konuşmanın gerçek zamanda yapıldığını gösteren *işte* ile cümle başlar ve ortama ait doğal bir konuşma cümlesi kurulur. Konuşmanın canlı bir kesitinden alınan diyalog, iletişimde geriye dönüşe ve düzeltmeye yer vererek yapılan bir dizgeyi yansıtmaktadır.

V. Div. (...), *Arpaşu, bu vilayetlerde japmaga bilmezler. Arpaşu, Balşu dahi fenadur, boza deha better. Boza, Serbet ve Cave köjlerde joktur. “... Arpasu bu vilayetlerde yapmayı bilmezler. Arpasu, Balsu dahi fenadır, boza daha beter. Boza, şerbet ve kahve köylerde yoktur.”*

Viat. *Ne ilakam var benüm ol dediginüz icfeğsek, kişmjle? Bana sarabun eişini verşinler. “Ne alakam var benim o dediğiniz içecek kısmıyla? Bana şarabın iyisini versinler.”*

Konuşma dilinde tekrarlar bağlama göre artırılabilir. Konuşmacı “bilmezler, fena, beter, yok” olumsuzluk işaretleyicilerle cümlenin kurucu unsurunu diğer cümlelere de taşımıştır. İkinci konuşmacı işbirliğinde bulunur, geri bildirimini yapar ve konuşmayı kendi isteğine yönlendirir.

VI. (...) *kiafetinden bellidür, kindür Paşa, Begh, kindür Szpahi, kindür Ienicferi, kindür Cfaus, Molla, Kadi, Muffti, Nakib, kindür bezirgyan, kindür gazi, kindür Baraj, ve feher halki, kindür dervis, (...) (CFT/ 1672: 433)*

Cümle konuşma dilinin (kişisel kullanıcının da) tekrarları kullanma kapasitesine bir örnektir. Benzer kullanımlar konuşmanın vurgusunu ve konuşurun bağlama bağlı unsurların ileriye doğru hareketini gösterir. İlgili tekrarlar, yazı dilinde geriye dönme ve düzeltme fırsatı bulurken konuşma dilinde düzeltme yapmadan ilerlemenin ürünü olarak da yorumlanabilir. Böylece basit sözcenin konu ve yorum sınırları aşılmamıştır.

⁶ Yılmaz (2005), sözcenin sözlü dilde bir söylem esnasında meydana geldiğini vurgular. Türkçede sözceler yükleme ve sözdizim özelliklerine göre değerlendirilir. Yükleme açısından “var, yok, değil” sözcüklerine bakılır. Sözdizim açısından konu ve yorum sıralaması basit sözcüyü, birden fazla konunun arka arkaya gelmesi ise karmaşık sözcüyü oluşturur (s. 108 - 111).

18. yy.

I. *İfigiâk deil, fouk-dur; iftêrfen, yfyndyryym.* (BGD / 1781: 86) “Sıcak değil, soğuktur; istersen, ısındırırım.”

Konuşma diline uygun olarak önceki ifade, sonradan düzeltilerek eklemeye ve çıkarma yapılarak bağlama uygun hâle getirilir. Önce [Soğuk değildir] ardından [Sıcaktır] bildirimini konuşma diline özgü bir düzeltmeyi içermektedir.

II. A. *Otourmam, dourmak otourmakdan yekdur, butoun guoun otourdoum.* “Oturmam, durmak oturmaktan yeğdir, bütün gün oturdum.” (GT / 1789: 110)

Konuşmacı sözcüsü basit (konu + yorum) olmasına karşın kalıp söz ve tekrarlarla sözcüsünü uzatmaktadır. Konuşmanın doğal akışı ve hazırlıksız yapısı tekrara izin vermektedir.

5.2.2.3. Konuşmada Boşluklar, Doldurma ve Karışımlar**16. yy.**

(...) *gkendi itzi nozâ gkelimes belki tachi keamal buler* (TG / 1581: 9/ah) “(...) kendi için noksan gelmez belki dahi kemal bulur”

Cümle yeni bilgi ile devam etmektedir. Cümlenin girişinde yer alan [belki] olasılık belirteci yeni bilginin girişinde hazırlık yapılmasını sağlamaktadır. Böylece konuşma dili etkisinde yazılan metin, yeni bilginin olasılık taşıdığını haber verir ve boşluğun oluşturacağı karşıtlık yerine yeni bilginin karıştığı bir kullanımla iletişime devam etmektedir.

17. yy.

(...) *Akçefbiz bits bir maflahat bitmez. Digne ne der Agsem.* “Akçesiz hiçbir maslahat bitmez. Dinle ne der Acem.”

I tehi deşt, reftü der bazar.

Terşimem pur ne averi deşdar.

Git bos elile pazara, korkarum ki peştimalin bos götörürşen. Angsak bir Allah ve melaikler (ferişteler) giümiş ve altun talebindan beri (münezze)dür. (CFT / 1672) “Git boş el ile pazara, korkarım ki peştimalin boş götürürsün. Ancak bir Allah ve melaikeler (ferişteler) gümüş ve altın talebinden beridir.”

Diyalog devam ederken konuşmacının amacına uygun olarak Farsça bir beyit söylediği görülmektedir. Konuşmanın dizgesinde “Dinle!” denilmesi konuşmacının aktaracağı tümceye hazırlık yaptığı ve kalıp sözler (şiir şeklinde ve özgün) kullanacağını göstermektedir. Konuşma böylece boşluk bulmadan devam etmiştir.

18. yy.

Nijêt dostâ jetifcir. Sizi fagh felim g'ördüghümè fevinirim. (BGD / 1781: 77) “Niyet dosta yetişir. Sizi sağ selim gördüğüme sevinirim.”

Hazırlık cümlesi kalıp sözdür. Kalıp söz, önceden hazırlanmış formlara dayanır ve konuşma cümlesinde devamlılığı sağlamak için olduğu gibi entegre edilir. İlgili cümle bu bağlamda konuşmada doldurma yapmaya yaramaktadır. Ardından konuşmacı sözcüsünü dile getirir. Sözcenin “sağ selim görmek”ten oluşan bölümü de kalıp söz içeriğine sahiptir. İfade, konuşma cümlesinin hazırlıksız yapısına karşın kalıp sözleri dereceli olarak kullandığını göstermektedir.

5.2.2.4. Konuşmada Doğrudan ya da Dolaylı Aktarımlar**16. yy.**

Giani euelki chontzer otur kibeni İfrail Cabumi begaberleri kim bife anlari tafticlerus eşai tzin erne kim isleti be gketiè naki oltigun tzamicfi titiler be (...) (TG /

1581: 3/ah) “Yani evvelki honçer odur ki ben – i İsrail kavmi peygamberleri ki biz de onları tasdikleriz İsa için her ne kim işledi ve kendine vaki olduğun camisi dediler ve (...)”

Konuşma diline yer verilen dini içerikli metinde {dediler} aktarıcı işlevinde kullanılan belirticisinin doğrudan aktarım için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Aktarılan cümlelerin devamında {ve} bağlayıcısı ile cümle devam etmektedir. Konuşma dilinde aktarılan unsurun devamlılığı engellemediği görülmektedir.

17. yy.

I. *Ol vakte Padiffah demiski Jarakünüz ve elinizi düşmen üzerine kaldirmek gerekbiniz. demirünüzden ve kilicfinüzden hits pervam (korkum) ioktur. Zira benüm ülümümünden oturi, bizden benüm kullarim labur intikam alurlar.* (CFT / 1672: 198)

II. *Ol zeman dediler ki, iffaret olunmis Parthenius Rum Partiarçaşi, Venediklerle bir olup, ve mektüpler degişüp, Turklerin Stambolda olan derja befer tedariklerini, onlara ilam iderdi.* (CFT / 1672: 168)

III. **Int.** *Ol din itsün olmamıstur, lakin bazi kişiler Sultana dediler ki, Jefuitalar Krallarun dofti degildür, ve dedillerki, anlar jeni meşeb bağlaiup, halka krallar kaldirmaga ügrediürler.* (CFT / 1672: 165)

IV. *Franciscos Kral işe, nigse tevarikte derler, pifman olup, egseline iakin demiski: Hatun harab oldi, zira Tangrinün, ve Hristianlarun bas düşmeni ile ioldasliga gyirdüm.* (CFT / 1672: 224)

18. yy.

I. *Aghana ciok felàm ejlè; ve de-ki, ben jarinà hazy'r olurum.* (BGD /1781: 83)
“Ağana çok selâm eyle; ve de-ki, ben yarına hazır olurum.”

Konuşmacı aktarma sözcüsünü kendi cümlesi üzerinden devam ettirmektedir.

II. *Bir adamà bir filé vurmüşola, derler.* (BGD / 1781: 95) “Bir adama bir sille vurmuş ola, derler.”

Konuşmacı, anonim olan diğerlerinin sözlerini diğer konuşmacıya dolaylı olarak aktarmaktadır. [Vurmuş ola] ifadesinde {-mXş ol-A} yapısı cümleye olasılık ve kesinleşmeme anlamları katar. Konuşma dilinde dolaylı aktarım için fiilimsiler ya da tamamlanmamış yapılar yerine tamamlanmış yapılar getirilmesi genel eğilim olarak kabul edilebilir. Fiil [VUR-] ardından yardımcı fiil görevinde [OL-] fiilinin getirilmesi ve bitişik yazımları bu varsayıma tanık sayılabilir.

III. **B.** *Ol konakda her fchey boulounourmi?* “O konakta her şey bulunur mu?”

C. *Ghayri zemande bir pek eu ev idi, fanurumki schimdi dahi eu ola. Bak, görünur artik.* “Gayri zamanda bir pekiyi ev idi, sanırım ki şimdi dahi iyi ola. Bak, görünür artık.” (GT / 1789: 123)

Konuşmanın hazırlıksız ve ileriye doğru akışına uygun bir sözceler toplamı görülmektedir. B konuşmacısının sorusunu C konuşmacısı doğrudan ve tam cevaplamak yerine dolaylı, bağlamsal bir sözce ile karşılar ve dolaylı aktarma yapar. Aynı zamanda C konuşmacısı ön gönderge ile devam ettiği cümlesine o andaki gelişmeyi de dâhil eder. {Sanırım ki} yapısı söylemsel düzlemde bağlaç işlevinde kullanılmakta ve yeni bilgiye girmeden önceki konuşmacının durumuna / tutumuna işaret etmektedir.

5.2.3. İfadenin Sözdizimsel Özellikleri

16. yy.

alachin bech tanileginé inticat eteler ifaggiorfetigi kimbi be chem atem bigi alemté amel etipu elmile irfatini tecmil eileé be ché eile eileti (...) (TG / 1581: 5 /ah) “Allahın vehdaniligine itikat edeler İsa gösterdiği gibi ve hem âdem gibi âlemde amel edip ilmile irşatını tekml eyleye ve hem öyle eyledi” (TG / 1581: 5 /ah)

Dilsel gönderge olarak devam eden cümlelerin öncesine atıfla [öyle] zarfı⁷ kullanılmıştır. Cümle içinde geriye dönük bildirim, konuşma dilinin etkisini işaretleyebilir. Konuşmanın ileriye doğru olan yapısı değiştirim unsurlarına başvurmayı gerekli kılmaktadır.

17. yy.

CFT / 1672

V. *İmdi korku ve zevaldan beri (münezze) degildir ol Saltanet? I. Hafsa.*

Cümle konuşma dilini yansıtmaktadır. Sorunun cevabı bağlama bağlı olarak ünlem şeklinde verilmiştir. Bu türden kısaltılmış ve belirsiz yapılar *elipsis*⁸ adı verilir. Konuşma dilinin temel bir özelliğidir.

CFT / 1672

V. *Bunda degilmi?* “Burada değil mi?”

I. *Degildir.* “Değildir.”

V. *Handa dür?* “Handadır?”

I. *Gyendi evinde.* “Kendi evinde.”

Konuşma diline özgü olarak kısa soru ve cevaplar arka arkaya dizilmiştir.

18. yy.

I. B. *Sciun altyny dejiftyr.* “Şu altını değiştir.”

A. *Olsun, giänym.* “Olsun, canım.” (BDG / 1781: 105)

Konuşma diline özgü olarak kullanıldığı anlaşılan ifadeler, kısaltılmış veya eksiltilmiş (elipsis) sayılabilecek ifadelerdir. Bu türden kullanımlar ancak bağlama göre değer kazanır. A konuşuru “Altını değiştirmem, bunu kabul et!” yerine “Olsun, canım.” diyerek cevabını konuşma diline uygun olarak belirsiz ve tam olmayan bir kalıp söze değiştirmiştir.

II. B. *Ormanlarda chyrfyz bulunurmy?* “Ormanlarda hırsız bulunur mu?”

A. *Gege gündüz korku joktur.* “Gece gündüz korku yoktur.”

---

⁷ Muzaffer Uzun, ilgili sözcüğü de ele alan çalışmasında sözcüğün zarf, zamir, sıfat ve soru yapısı şeklinde işlevlerini örnekler üzerinden tanımlamaktadır. Yazar, durum zarfı olarak “o hâlde, o şekilde” anlamlarına gelen {öyle} durum zarfının metin içi bağı sağladığını da dile getirir (2016: 156). Bağdaşıklık unsuru olarak metinde art ve ön gönderim işlevi bulunduğunu ekler (2016: 159). Metin içinde önceki cümle veya yapılar atıfta buluna sözcüklere değiştirim ögesi adı verilir. İlgili sözcük bağlamında Leyla Uzun, metinde kendinden önce geçen adlar, eylemler ya da öbeklerle değiştirmek için işlevsel metin öğelerinden olan “öyle” sözcüğünün kullanıldığını tanımlamaktadır (2011: 159). Değiştirme kendinden önceki yapıların yerine kullanılmayı gerektirir ve bu yanıyla eksiltme işleminden farklı bir işlemi işaretlemektedir.

⁸ David Kyrstal, *elipsis* (eksilti) terimini cümlede ekonomi, üslup veya vurgu gibi nedenlerle atlanabilen ve bağlamdan ancak anlaşılabilen kısaltılmış yapılar olarak tarif eder. Örnek cümle şöyledir:

A. *Nereye gidiyorsun?*

B1. *Şehre gidiyorum.* (Cevap tahmin edilebilir ve tamdır.)

B2. *Teşekkürler.* (Cevap belirsizdir ve tam değildir.)

Yazar, eliptik yapıların günlük konuşma dilinin temel bir özelliği olduğunu vurgular ve indirgenmiş, silikleşmiş, kısaltılmış bir forma sahip olduklarını da ekler. (Kyrstal 2008: 166)

Konuşmacının sorusuna verilen yanıt, bağlam duyarlıdır. Eksiltme yerine basit cümlelerin öğelerinin sırada olduğu görülür. Söz konusu olan konuşma diline özgü olarak verilen cevap, sorunun doğrudan değil dolaylı yanıtıdır.

III. A. [A'mma ilimonlijin, ve elmalighinin agaci handádyr?]

B. [Berujè bak.] (BGD / 1781: 89)

Cevabı veren B konuşmacısı eksiltmeye gitmiştir. Konuşma diline özgü olarak bağlamsal cevaplar sorunun doğrudan ve tam yanıtı olmayabilir.

IV. *Bir horos bir indfchou bouloup boundan ne eyleyeum ben dedi (...)*. (GT / 1789: 165) “Bir horoz bir inci bulup bundan ne eyleyim ben dedi (...).”

Anlatıcı konuşmayı aktarmaktadır. İççe birleşik cümle formunda sözce devrik yapıdadır: [Bundan ne eyleyim ben.] Aktarıcı doğrudan aktarıcı konumundadır ve ifadenin düzenleyicisi de olmalıdır. Aktarılacak unsura zarf - fiil ekinden sonra geçilmektedir. Kalıp bir form olduğu açıktır: {-Xp [SÖZCE] dedi} şeklindedir.

V. *Välidesi dachi reddi ğeváb edip dediki chatrnyiciün ben bu chyzmeti edâ edërim lâk'in korkârymk'i zahmetim boşa ğide (...)* (PGT / 1794: 700)

Anlatıcı, fabl türünde bir meselde konuşmayı aktarmaktadır. Aktarılacak unsura zarf - fiil ekinden sonra geçilmektedir. Kalıp bir form olduğu açıktır: {-Xp dedi Kİ [SÖZCE]} şeklindedir. Hazırlanmış konuşma dili kalıpları olarak değerlendirilebilir.

5.2.4. İfadenin Yapısal Özellikleri

5.2.4.1. Selâm (Konuşma Başlatıcı) ve Elveda (Konuşma Bitirici) Cümleleri

16. yy.

Sellam aliech Tfultanum. “Selâm aleyk sultanum.”

Sellam aliech Baba. “Selâm aleyk baba.”

Sellam aliech Ana. “Selâm aleyk ana.”

Alechmi Sellam Rahmatuallah. Aleyküm selâm Rahmatullah.

TVR. *wargeth tŕaglogla eier ghelmetŕon.* “Var git sağlıkla eğer gelmezsen.”

CHR. *Gegŕien hair olŕon.* “Gecen hayır olsun.”

TVR. *Aghbate hair olŕon.* “Akıbeti hayır olsun.”

Ben kurtuldom tŕoch ŕuccur Allaha. “Ben kurtuldum çok şükür Allaha.” (TRC / 1544)

17. yy.

I. **Viator.** *Szabanuz hair olŕun.* “Sabanuz hayır olsun.”

Ignotus. *Ja ŕaba hair.* “Ya sabah hayır”

Akŕamünüz hair olŕun. “Akşamınız hayır olsun”

Getŕenüz hair (mübarek) olŕun. Geceniz hayır mübarek olsun.

V. *Allah razi olŕun. Allah ŕana ejlik virŕen.* “Allah razı olsun. Allah sana iyilik versin.”

I. *Hos gieldün, ŕefa gieldün.* “Hoş geldin, sefa geldün.” (CFT / 1672)

II. V. *Ev ŕahibi, Allaha ŕmarladuk. Bizi doadan onutma.* “Allaha ısmarladık.”

Div. *Varinüz ŕaglikle. Döndüğünüz zaman jine konak acŕiktür.* “Varınız sağlıkla.” (CFT / 1672)

18. yy.

I. *Chos ğeldin, ŕefa bulduk, ŕultanym.* “Hoş geldin, sefa bulduk, sultanım.”

Mizagi şcerefî niz nige dyr? Keşfiniz eji mi? “Mizac-ı şerefî niz nicedir? Keyşfiniz iyi mi?”

Sciükür: ja fiz nige şiniz? Şükür, ya siz nicesiniz?

Cioktan fizi g'örmedim. Nerede idiniz şciu kadar zaman? Çoktan sizi görmedim. Nerede idiniz şu kadar zaman? (BGD / 1781: 71)

II. *Kalynyz faghlygioklarile.* “Kalmız sağlıcaklar ile.”

Sağşelim varynyz. Allah fişe felamet verşin. “Sağ selim varınız. Allah size selâmet versin.” (BGD / 1781: 107)

III. *İştê, ben g'idêjorum, fiz choşciâ kâlyn.* (BGD / 1781: 50) “İşte, ben gidiyorum, siz hoşça kalın.”

IV. *Genabyny'z châir - ola Celebim.* (BGD / 1781: 50) Cenabınız hayır ola Çelebim.

Chôs g'eldin, şefa bulduk, Sultany'm. (BGD / 1781: 50) Hoş geldin, sefa bulduk, Sultanım.

Mizagi şcerefî niz nigé dyr? Keşfiniz eji mi? (BGD / 1781: 50) Mizac - ı şerefî niz nicedir? Keyşfiniz iyi mi?

V. *Selâman alêjirim.* (BGD / 1781: 81) “Selâmün aleyküm.”

Alejik'im şelâm. (BGD / 1781: 81) “Aleyküm selâm.”

VI. A. *Sabahuniz, aşchamuniz, guedşcheniz hayr ola, hayr olşoun.* “Sabahınız, akşamanız, geceniz hayr ola, hayr olsun.”

B. *Ya şabahun hayr, hoşch gueldun, şefa gueldun.* “Ya sabahın hayr, hoş geldin, sefa geldin.” (GT / 1789: 110)

VII. A. *Allaha ismarladuk.* “Allaha ismarladuk.”

B. *Allah bilendşche olşoun.* “Allah bilence olsun.” (GT / 1789: 122).

5.2.4.2. Seslenme, Ünlem ve Dikkat Çekmeyi İşaretleyen Yapılar

16. yy.

Handa gidertşen bre Giaur? (TRC / 1544) “Handa gidersen bre gavur.”

17. yy.

Jazik! Enşonra neje varur ortalik? (CFT /1672) Yazık! En sonra neye varır ortalık?

V. *Vai ol vialaiete nerede bukadar aşker getşer (...)* (CFT /1672) “Vay o vilayete (...)”

Div. *Lepe Sultanum, bujur Sultanum.* (CFT /1672) “Lebbeyk, buyur (...)”

V. *Baka ev şahibi, biz şizden ve şarabünüzdan hosnutiz, emma kiebab handadur?* (CFT / 1672) Baka ev sahibi (...)

I. Bak ev sahibi. II. Bakasın ev sahibi. III. Bak, a ev sahibi. (a seslenme işaretleyicisi⁹). Bu yapılardan hangisinin geçerli olduğunu belirlemek güçtür. Ancak her durumda ilgi çekmeyi esas aldığı görülmekte ve konuşma diline özgü bir ezgisel örüntüyü haber vermektedir.

⁹ Seslenme için bağımsız kullanılan sözcükler olduğu gibi kimi biçimbirimler de benzer bir işlev üstlenebilir. Seslenme sözleri ile ilgili makalesinde Muna Yüceol Özezen, ET döneminde seslenme sözü sonunda a/e, +A, ay /ey; başında ay / ey, aya şeklinde kullanılan işaretleyicilerin varlığından bahseder. TT'de ise seslenme, ekler yanında ezgiyle veya ünlemlerle de olabilir görüşünü ekler. Zamirlerin üzerine getirilen benzer eklerin de seslenme işaretleyicisi olduğu tartışılan makalede [Seni gerek seni] ve [seni yaramaz seni] yapıları üzerinden problem ele alınmıştır (Özezen 2019: 737 - 740).

Leg. **Digne Tergseman Aga!** (CFT / 1672: 490) “Dinle tercüman ağa!”

I adlı konuşmacı dikkat çekmek amacıyla seslenir. Konuşmanın diyalog şeklinde gerçekleştiği *Leg.* adlı konuşmacının “*Dinle!*” sözcüğüyle sözüne devam etmesi ve etkileşimin sürmesinden anlaşılmaktadır. İlgili sözcük, konuşma dili işaretleyicisi olarak kabul edilebilir.

18. yy.

I. **Hajde, Aghalar: ata binelim.** (BGD / 1781: 107) “Hayde, Aghalar: ata binelim.”

Genellikle eylem öncesi harekete geçmeyi işaretleyen bir ünlem olarak “Haydi!” sözcüğü¹⁰ kullanılır. Cümle başında virgülle ayrılması ünlem ardından bir durak anını göstermektedir. Konuşma dilinin kendine özgü ayırt edici bir yapısı olarak ilgili sözcüğü tanımlayabiliriz. Sonda kullanılan bir örnek, *Oradan kalk, hâjde.* (BGD / 1781: 56) “Oradan kalk, hayde.” şeklindedir. Eylem sonrası kullanımında da harekete geçmeyi işaretler, ilk ünlüsü üzerinde vurgu işareti bulunması ise konuşma diline özgü kullanımı gösterir.

II. **Bre, bre... çiağhyrmaktàn fezim boghuldù.** (BGD / 1781: 64) “Bre, bre... çağırmaktan sesim boğuldu.”

Seslenme ünlemi olarak [bre, bre] yapısı kullanılmış ardından uzun süreli durağı işaretlemek üzere üç nokta işareti kullanılmıştır. Konuşma diline özgü bir kullanım uygun bir şekilde yazıya yansıtılmıştır. Aynı ifadenin [**Bre...** bir kimsè jókmu?] (BGD / 1781: 86) benzer kullanımı, ifadenin kalıp söz olarak değerlendirilmesini de gerektirir.

III. A. **Ojunún pek g'üzéldir.** “Oyunun pek güzeldir.”

B. **Ha, ghajrèt ejlè.** “Ha, gayret eyle.” (BGD / 1781: 90)

B konuşmacısı diğer konuşmacıyı harekete geçirmek için ünlem de içeren bir dilek sözcüğü kullanmaktadır: [Ha gayret eyle!]. Günümüzde kalıp söz olarak “Ha gayret!” yapısı kullanılmaktadır. Benzer bir kullanım aşağıdadır:

A. **Pekⁱ eji, hâjde, gidelim. Kajighà g'irelim.** “Pek iyi, hayde, gidelim. Kayığa girelim.”

B. **Ha, gianym, tez, ghajrèt ile.** “Ha, canım, tez, gayret ile.” (BGD / 1781: 92).

5.2.4.3. Tebrik ve Değişik Nezaket İşaretleyici Yapılar

16. yy.

CHR. **Benum iolum oraa deghelder.** “Benim yolum oraya değildir.”

TVR. **wargeth t'faglogla eier ghelmetafon.** (TRC / 1544) “Var git sağlıklı eğer gelmezsen.”

Konuşmacılar işbirliği içindedir ve isteklerine saygı gösterirler. TVR konuşmacısı diğer konuşmacının olumsuz yanıtına karşın sağlık dileyerek konuşmayı sürdürür ve

¹⁰ Mustafa Toker, sözcüğün kökeni hakkında ileri sürülen görüşleri beş maddede özetlenir: 1. Arapça **heyte**'den türer (Kerestecioğlu, Eyüpoğlu). 2. Yansıma sözcüktür (hay) ve de- /di- fiili ile birleşmiştir (Nişanyan, Efendioğlu). 3. Yansıma sözcüktür (hay) ve de / di edatı ile birleşmiştir (Deny, Ergin). 4. Yansıma sözcüktür (hay), {di} kuvvetlendiricisi ile birleşmiştir (Tietze). 5. Fiilin kökeni hayda- şeklindedir (Deny, Elöve) (Toker 2011: 59). Mustafa Toker, **haydi** sözcüğünün “hayda- fiilinin 2. teklik şahıs emir ifadesinden ortaya çıktığını Türk lehçelerindeki emsallerinden hareketle ileri sürmekte ve **hayda** sözcüğünün ise “hayda- fiilinin isimleşmiş semantik bir türevi” olduğunu vurgulamaktadır (Toker 2011: 66). Yazar, sözcüğün günlük konuşmada uzatılarak söylenildiğini [haydaaa] ve kızgınlık, bıkkınlık ifade ettiğini de ekler (Toker 2011: 67).

işbirliğine devam eder. Nezaket, konuşmacıların konuşma alanının sınırlarında kalması yolu ile gerçekleşmektedir.

17. yy.

I. V. **Ludfieje** göndür tez, lazum olagsak fejler gyötürbünler. “Lütf ile gönder tez, lazım olacak şeyler götürsünler.”

Div. **Mazur bujur fultanum**, hem bir ez fabreje. (CFT / 1672) “Mazur buyur sultanım, hem biraz sabreyle.”

Konuşma, tarafların birbirlerine nezaket ifadeleri kullandığını göstermektedir. Eylem seçimine bu tutum yansımıştır: *eyle ve buyur*. Özgür Öner, uzaklayıcı stratejinin¹¹ bir bölümünde *buyur-* fiilinin yardımcı eylem olarak kullanımının da karşı tarafı yüceltme anlamı taşıdığını (Öner 2019: 157) belirtir. Ayrıca nezaket işaretleyici olarak konuşmacı, yüksek bir makamın gereği olan *Sultanım* hitap sözcüğünü bağlam gereği kullanarak yüceltmeyi vurgulamıştır. Buna göre nezaket stratejileri iki taraf arasında karşılıklı ve statülerine uygun olarak ortaya konmuştur.

II. D.V. (...) *Islerinden bellidür ki, bu adam Tangridan korkar*. “... işlerinden bellidir ki bu adam tanrıdan korkar.”

V. **Ne güüzel!** *Tangriden korkan, kimbeden korkmaz*. (CFT / 1672) “Ne güzel Tanrıdan korkan kimseden korkmaz.”

Konuşma işbirliğine ve onaya uygun bir örnektir. Birinci konuşmacı kalıp sözle cümlesini bitirir. İkinci konuşmacı önce onaylar, tebrik eder ardından işbirliğine uyacak biçimde ilk konuşmacının cümlesini tekrar ederek sonuca bağlar. Konuşma diline özgü olarak bağlama uygunluk, onay, işbirliği, tekrar özellikleri birlikte görülmektedir. Konuşma dili, dile ait pek çok işlevin bir arada görüldüğünü göstermektedir.

III. *eger ben bukadar is györmis, akil bahibi, ialani ikrah eden ve hakiket bever bir adam olmamis olaidün (...)* (CFT / 1672: 215) “Eğer sen bu kadar iş görmüş akıl sahibi, yalancı ikrah eden ve haikat sever bir adam olmamış...”

Konuşmacı, diğer konuşmacıyı yücelten ifadeler kullanır böylelikle metnin yazılış amacına yaklaşan bir giriş yapabilmektedir. Karmaşık sözcüler birden fazla konu ve yorum anlamına gelir. Bu bağlamda giriş cümlesi nezaket diline uygundur. Bu durum, konuşma diline özgü bir kullanım olarak işaretlenebilir.

IV. **Malumünüzdür ki** *gsümle Naßrani Padiffahlerün, kral, vel Hakimlerün þarajlari ne fekildür bir hos tegsribe kildük*. (CFT / 1672: 294) “Malumunuzdur ki cümle Nasranî padişahların, kral ve hâkimlerin sarayları ne şekildir bir hoş tecrübe kıldık.”

Konuşmacı diğer konuşmacı için olumlu bir tutum benimsemiştir. Böylelikle konuşmanın salahiyetli yürütülmesini en baştan denetlemektedir. Cümlelerin sonunda “*bir hoş*” kalıp sözü de anlatımına devam etmesini sağlamaktadır. Bu bakımdan giriş cümlesi nezaket stratejisinin bir parçasıdır ve konuşmanın düzeyini korumak veya arttırmak amacına hizmet etmektedir.

V. **Leg**. *Szagal tergseman Aga! Allah biller ki þenden pek hofnutim hem iktikat ejle rıvajet ettiğiniz, ehvallardan folkadar hazetmisim ki, tabiri ve tahriri mümkün olmaz*.

¹¹ Özgür Öner, nezaket stratejilerini iki grupta ele alır: Yakınlayıcı ve uzaklayıcı stratejiler. Her bir grubun kendine özgü dilbilgisel ve bağlamsal formları bulunur. Saygı gösterme ifadesi olarak kullanılan *buyurmak* fiilinin kullanıldığı bağlam veya morfolojik özellikleri buna göre değerlendirilir. Benzer şekilde lütfen (çalışmada lütfet- fiili de yer almaktadır) sözcüğü de ele alınmıştır (Öner 2019: 144 - 160).

(CFT / 1672: 339) (...) *Szengsilai ife dogmis ve is györmis adam, deime ierde bulunmaur.* (340) “Sağol tercüman Ağa! Allah bilir ki senden pek hoşnutum hem itikat eyle rivayet ettiğiniz ahvallerden şol kadar hazzetmişim ki tabiri ve tahriri mümkün olmaz.”

Konuşmacı teşekkür eder ve işbirliğinde bulunur. Olumlu tutumunu açıkça gösterir. Bu bakımdan nezaket stratejilerinden olan *karşıdakini olumlama* işlevine uygun cümleler kurduğu anlaşılmaktadır. Cümlenin devamında bu stratejiye uygun olarak isteğini dile getirir: *Imdi benven bir regsam vardurki, Padiffahun haremi* (...) (341).

18. yy.

I. Mahazür *bujurun, Sultany'm; éğ'er iftedighim kadâr, g'elmedimife; kabahât benim dejil.* (BGD / 1781: 77) “Mazur buyurun, Sultanım; eger istediğim kadar, gelmedim ise; kabahat benim değil.”

Konuşmanın başlangıcında dilsel bildirimden önce konuşmacı, işbirliğine açık olduğunu “buyurun” sözcüğü ile iletir ve diğer konuşmacının konumunu “Sultanım.” hitabı ile vurgular. Hazırlık girişinden sonra konuşmacı asıl sözcüğünü söyler. Nezaket stratejisinin aşırı saygı göstermeye dayalı *uzaklayıcı karakterine* uygun bir sözce kullanılmıştır. Konuşmanın bitiminde konuşmacının [Omronüz ciök-ola, **Sultany'm** : faghlygiaklar ile.] benzer ifadesinin varlığı tutarlı bir konuşmacı tutumu olarak işaretlenmelidir.

5.2.4.4. Hafif Küfürlü ve Hakaret içeren Argo Yapılar¹²

16. yy.

Handa gidertfen bre Giaur? (TRC 1544) “Handa gidersen bre gavur?”

17. yy.

Gairining auurethine farkma. (ILT / 1612) “Gayrinin avratına sarkma(k).” Argo Sözlüğünde *sarkmak* sözcüğü için “sırnaşmak, başkalarına musallat olmak, duyduğu duygusal ya da cinsel ilgiyi sözle ya da davranışla belli etmek, sarkıntılık etmek (Aktunç 1990: 253)” anlamları verilmiştir.

Jang schagi sagur fuckler. (ILT / 1612). “Yanşağı sağır si...”¹³ Geveze birinin üstesinden sağır gelebilir.

¹² Küfür ve hakaret aynı sözeyleme işaret etmezler. Ömer Demircan, konuyu ele aldığı makalesinde hakaretin adlandırma (haber kipinde), küfürünse (dilek – istek kipinde) olmayan sanal bir eyleme gönderme yaptığını örnekler üzerinden tanıtlar (Demircan 1994: 268). Ortak özellikleri, ikisinin de kullandığı dil birimlerinin (sözcük, söz, tümce) bağlama, toplumsal anlama ve sesletime (ezgi ve vurgu) göre değer kazanmalarındır. Aynı zamanda işlevsel öğeleri (anlaşılan dilbilgisel bağlar, morfolojik dizilim vb.) ihmal ederek ya da silerek sözeylemin gerçekleştirildiği de görülür (Demircan 1994: 269 - 270).

¹³ Benzer bir kullanım *Zâti*'de görülür. Şairin de yer aldığı bir mecmua ile ilgili bir çalışma yapan Asiye Atalay, atasözünün yer aldığı beyiti şöyle vermiştir:

Yañşama yañşağı si... sağır

Zâti-i ehl-i iştihâr eyüdüdür (Atalay 2015: 156). Oğuzhan Durmuş, Megiser tarafından yazılan Türkçenin basılı ilk atasözü örneklerini ele aldığı makalesinde ilgili atasözüne de yer vermiştir (Durmuş 2017: 670). Megiser eserinde yer alan atasözlerini inceleyen Oğuzhan Durmuş, eserin provası sayılacak basımlarından da bahseder. Bunlardan 1592 tarihli olanda Türkçe ibarelere rastlanmazken 1605 tarihli olanında ise çeşitli dillerden ve Türkçeden atasözleri olduğunu kaydeder. Araştırmacı, 1612 tarihli olan ve üzerinde çalıştığımız eserde görülen atasözlerinin ilk örneklerinin 1605 basımında olduğunu da belirtmekte ve 1605 basımında kullanılan ancak sonraki basımlarda görülmeyen dört atasözünü şöyle göstermektedir: “Artık çalış iştimize, dinlemeye söyleştense”, “Ayrıklara senin nice kâr etsin öğüdün, çün o okuduklarını ki sen

Haremden khasanılan harama gider. (ILT / 1612) “Haremden kazanılan harama gider.” Harem sözcüğü “(Ar. *haremden*) 1. i. Saray ve konaklarda kadınlara ayrılan bölüm, selâmlık karşıtı: 2. i. Bu bölümde oturan kadınların hepsi. 3. i. Karı, eş. (TDK -TS).” anlamlarına gelir.

Kharnum tock fickim peck. (ILT / 1612) “Karnım tok si... pek.” Günümüzde “karnı tok sırtı pek” şeklinde kullanılmaktadır.

Eufen Khangik giofus dogurur. (ILT / 1612) Even kancık gözsüz dogurur. Sözcüğe Devellioğlu’nda “Kancık (Tür. i.) 1. Kadın. 2. (sf.) Kahpe mizaçlı erkek.” anlamları verilmiştir (1980: 102).

Evuel uran ockg dur. Songra uran bocgi dur. (ILT / 1612) “Evvel vuran okçudur. Sonra vuran bokçudur.”

I. *Szüjle bana, bu heriften Stambola varingsfedek ne iſterbeſen?* (CFT / 1672) Herif sözcüğü “Güven vermeyen, aşağı görülen, bayağı kimse.” (TDK - TS) anlamına yakın kullanılmıştır.

Int. *Giderbu memelat, gsudam, telbiz, kalpezan gidileri, anlar hepibi orofpi ogli (veledizina) dür, gair aſaletten hekim olanlara varalum.* (CFT / 1672: 134) TDK Sözlüğünde orospu karşılığında (*Far. rüspî*) 1. i. *kaba konuşmada* Hayat kadını. 2. i. *kaba konuşmada, mecaz* “Kolay elde edilen, düşük ahlaklı kadın” karşılıkları verilmiştir.

Padiffahun barainda, gyzli ve bilmediğim fejler hem hizmetler çfoktur, lakin bil ki, bas hizmet ve manſublar, taſak ve kiſſeſiz, iki turli, ak, ve kara Arablarun elinden geçer. (CFT / 1672: 296) Sarayda haremdeki işlerden sorumlu olan kimseler tanıtılmaktadır.

(...) *ialangsi, telbiz, hain, zampare, içſkigsidür, (...) acsik ağızle büger, taimakiardür, gegse gyündüz bludugi ierde, icser, ier, donuz gibi barhos olup, bokaklarde hajkirür (...)* (CFT / 1672: 369)

(...) *aiktür, hits bir barhos edegsek icsmek kiſmi kulanmaz, bir halal avretle kefaiet eder, livatadan, zamparalikten, ve gair gyunachtan pek bakinür:* (CFT / 1672: 370)

Konuşmacı olumsuz özellikleri sıralarken argo yapılarla da başvurmuştur.

18. yy.

I. *Ben fenin ejlighinè cialyſcirim. Saframı bulandirdi.* (BGD / 1781: 53) “Ben senin iyiliğine çalışırım. Saframı bulandırdı.”

Konuşma dilinden parçalara yer verilen metinde örnek cümlelerle devam edilmektedir. Konuşmacı genellikle hoşlanılmayan bir kişi veya durumu ifade etmede kullanılan kalıp sözün [Midemi bulandırdı.] farklı bir söylenişine yer vermiştir.

II. *Benim enbüyük chazmim fenſin. Gözünü aç, jókſa fen bilirſyn.* (BGD / 1781: 58) “Benim en büyük hasmım sensin. Gözünü aç, yoksa sen bilirsin.”

Konuşmacı eksiltmeli bir ifade kullanarak diğer konuşmacıyı dolaylı olarak uyarmaktadır. Günümüzde de benzer kullanımı devam eden tehdit içeren sözce, vurgu ve bağlama göre değer kazanan söylem niteliğindedir.

III. C. *Az iſter bou herif (...)* (GT / 1789: 130) “Az ister bu herif (...)”

C konuşmacısı kendi konumuna vurgu yapar ve diğer konuşmacıyı (hancı) konuşmanın zayıf unsuru hâline getirmek için [herif] sözcüğünü kullanır.

---

tutmazsın.”, “viii. İçelim dolu dolu, gidelim deli deli.”, “Tilkileşsen dahi tilkilen” (Durmuş 2017: 671 - 672).

5.2.4.5. Soru - Cevaplı Yapılar

16. yy.

TRC 1544

Handa gidertfen bre Giaur? “Handa gidersen bre gavur?”

Stambola giderum Tfultanum. “İstanbul’a giderim sultanum.”

TVR. *Ne işfım var bu memleketten?* Ne işin var bu memlekette?

CHR. *Bezergenlik, ederum, Affendi, Maflahaton, var, anadolda.* “Bezergenlik ederim efendi maslahatum var Anadolu’da.”

TVR. *Ne habar tfizum girlerden?* “Ne haber sizin yerlerden?”

CHR. *Hits nefte bilmezom tfaa dimege.* Hiç nesne bilmezim sana demeye.

TVR. *GioIdaffım varmi tfenumle?* Yoldaşın var mı seninle?

CHR. *loch, Ialanuz gheldum.* “Yok, yalnız geldim.”

TVR. *Benumle gelurmitfun?* “Benimle gelir misin?”

CHR. *Irachmider tfenun iataghom?* “Irak mıdır senin yatağın?”

TVR. *Iachender bundan guftereim tfaa.* “Yakındır bundan göstereyim sana.”

CHR. *Gel ghufsteriuere Allaha tfeuertfon.* “Gel gösteriver Allaha seversen”

17. yy.

CFT / 1672

I. *Ejimişin hos mişin?* İyi misin hoş mısın?

Nedür halin? Nedir hâlin?

J. *Sükur Tangrie.* Şükür Tanrıya.

II. *Baka iolgsi: nereden gielürßen?* (1672: 6) *Naşil milletşinüz? Nemtze, Magyar, Leh, Marchiali, Flemengk, Frantza, İngiliz, Svecs. Bana gsevab ver, hangi vilajetten gielürßen?* “Bak yolcu. Nereden geliyorsun? Nasıl milletsiniz? Nemçe, Macar, Leh, Marsilya, Felemenk, Fransa, İngiliz, İsveç. Bana cevap ver, hangi vilayetten gelirsin?”

V. *Frantza, Nemtze, Leh vilajetindan (diarindan) gielürüm.* “Fransa, Nemçe, Leh vilayetinden gelirim.”

(...) **nereden** kula ülefe verilir? (CFT / 1672: 161) “Nereden kula ulufe verilir?”

Soru sözcüğünün başa alınması kaynak dil etkisi ile açıklanabilir. Aynı zamanda konuşma dilinde amaca, bağlama ve vurguya bağlı olarak soru sözcüklerinin yeri değiştirilebilir. Benzer şekilde,

III. Leg. *Imdi, nedür ßebebi ki, Sultan Achmet zamanında, (...) üldürmek işteditler?* (CFT / 1672: 164)

Leg. **Kimdür** bukadar gsan üzerinde bas? (CFT / 1672: 170)

Soru sözcüğünün başta kullanıldığı başka örnekler de bulunur.

IV. *alelhufuß Vezir Azemün kimdür ol? ne fekil dikilür? ve mazul oldugi zaman, ne fekil mazul olur? nedür onun hizmeti? nedur gyelürü? hem nereden? ßonra ol bir kubbe vezirlerden ßıra ile fujleşilüm.* (CFT / 1672: 248)

Sorular konuşma diline özgü olarak sorulur. Konuşmacının amacına uygun olarak soru sözcüğü ve eylemle kısaltılmış yapılar, gramatikal kısıtları değiştirerek sıralanmaktadır. Konuşma diline uygun olarak vurgulu yapılar yer değiştirir ve eksiltmeler bu bağlamda önemsenmez.

18. yy.

BGD / 1781

I. A. *Jollari g'üzelmidir?* “Yolları güzel midir?”

B. *Pek g'üzel dejil.* “Pek güzel değil.”

A. *G'êcegekek fullar varmi?* “Geçecek sular var mı?”

B. *Jollarda korku varmi?* “Yollarda korku var mı?”

A. *Chair: ulu joldur, oradan dajma adem g'êcer.* “Hayır: ulu yoldur, oradan daima âdem geçer.”

B. *Ormanlarda chyrfyz bulunurmy?* “Ormanlarda hırsız bulunur mu?”

A. *G'êge g'ündüz korku yoktur.* “Gece gündüz korku yoktur.” (1781: 106)

Konuşma diline uygun olarak soru cevaplı yapıların kullanıldığı görülmektedir. Soruların sonunda soru işaretinin ve {mX} soru edatının (enklik) kullanımı günümüzdeki dilbilgisel normlara da uygundur. Cümleler genellikle basit ve yüklem sondadır. Cevaplar konuşma diline özgü olarak kısa, basit cümlelerden oluşur. Bağlama bağlı olarak eksiltilmiş cevaplar iletilimin alıcıya ulaştığı konuşma dilinin canlılığını yansıtmaktadır.

II. S. *Sen Chtiştianmisin?*

Ĝ. *Chtiştianym, ve dachy Katolikym, şükür Allaha.*

S. *Chtiştian demek ne demektir?*

Ĝ. *Jfus Chriştosun Sahyrty, ve vaftizde Chryzmailan, jani Troşmulen otzial olunmuş, jani jaghlanmys demektir?*

S. *Katolik demek ne demektir?*

Ĝ. *Katolik odur ki, vaftiz oldukta fon-ra Jfus Chriştosun, ve Surp Roma Katolik Kilisenin bütün dinini, ve Jmanini inanyr, ve tutar.*

S. *Jfus Chriştosun, ve Surp Roma Katolik Kilisenin bütün dinini, ve Jmanini bilmek için ne lazımdır?*

Ĝ. *Chrifstoneaghan Vartabedutiunu öğrenmek, ve bilmek lazımdır.*

S. *Chrirtoneaghan Vartabedutiunnu öğrenmek, ve bilmek için ne lazımdır?*

Ĝ. *Hernek'i Selamete jetişmek için lazımdır öğrenmeliiz ve bilmeliiz.*

S. *Selamete jetişmek için kaç şej lazımdır?*

Ĝ. *Bu sek'iz şej lazımdır:* (BGD / 1781: v2)

Konuşma dilinde yazılmış ve dini içeriğe sahip soru ve cevapların ilgili metinde yapısal bir yöntem olarak kullanıldığı görülür. Metnin diyalog şeklinde düzenlenmiş olmasına karşın iletişim kuran karşılıklı konuşmacılardan bahsedilemez. Öyle ki kalıp ifadeler üreten bir düzende sorunun içerdiği sözcükler hemen cevapta tekrarlanarak ilerler. Bu türden soru ve cevap şeklinde tekrarlayan yapıları, kalıplaşmış dilsel ifade ve ezber kullanımlar olarak saymak yerinde olacaktır. Konuşma dilinin kalıp ifadeleri hazırlıksız konuşmalarda entegre ettiği bilinmektedir. İlgili metin içiçe geçerek ilerler ve aşırı tutarlı sözdizimsel düzeneğe sahiptir. Bu nedenlerden dolayı ilgili metin, hazırlıklı konuşma yapısında düzenlenmiş olarak kabul edilmiştir.

5.2.4.6. Dua – Beddua Yapıları

16. yy.

ala ceuerfi (ON / 1527) “Allahı(nı) seversen”

Ben kurtuldum tfoch fuccur Allaha. Amen. (TRC / 1544) “Ben kurtuldum çok şükür Allaha. Amin.”

(...) *hem yedma byzegehenem, de churtule bizi iaramazdan, amen.* (HPT / 1575) “Hem yedme bizi cehenneme, kurtar bizi yaramazdan, Amin.”

17. yy.

Allah bir giuntün bin eyleje! (CFT / 1672) “Allah bir gününü bin eyleye!”

Allah iol vere. Jolunuz mubarek olfun. (CFT / 1672) Allah yol vere. Yolunuz mübarek olsun.

Gsümle sejler Allah elindedür. Oldur iaradan Allah, ümizümüz, muinümüz, iardumuz oldur.(...) Ol benün kaulauzun olfun. (CFT / 1672) “Cümle şeyler Allah elindedir. Odur yaradan Allah, ümidimiz, muinimiz, yardımımız odur. O senin kılavuzun olsun.”

Sükür khudaie elçfilik muradımız üzre bitti. (CFT / 1672) “Şükür Hüda’ya (...)”

18. yy.

Allàh fizè bachty’ faadèt müjafer edè. Dilèrim ki, her fceiniz muradyny’z üzre ola. (BGD / 1781: 58) “Allah size baht – ı saadet müyesser ede. Dilerim ki, her şeyiniz muradınız üzere ola.”

Jarin ki g’ün fana Chair ola. (BGD / 1781: 103) “Yarın ki gün sana hayır ola.”

Allah g’öftèrmefin. (BGD / 1781: 95) “Allah göstermesin.”

D. *Allah razi olla, allah bereket verfun.* (GT / 1789: 130) “Allah razı ola, Allah bereket versin.”

s’ifà reğiasyna varajym ve bu reğia dachi Allahyn indinde makbulà g’ec’e. (PGT / 1794: 712) (...) “Allah indinde makbule geçe.”

5.2.4.7. Temenni, Beklenti, Şikâyet, Üzüntü İşaretleyen Yapılar

16. yy.

CHR. *Gel ghusteriuere Allaha tfeuertfon.* (TRC / 1544) “Gel gösteriver Allahı(nı) seversen.”

funar kim gcu || nach ifteti be gcunachlarindé musfir oltilar ifrari ufré || gkentiler anarma teni olalar tzenetmi ondé be tze || chenem gerté be ueliler (...) (TG / 1581: 11/ah) “Şunlar ki günah işledi ve günahlarında musırr oldular ve ısrar üzere kendiler, onlar madeni olalar cennet gökte ve cehennem yerde (...)”

17. yy.

I. DY. *Insallah her sej muradi üzre olur.* “İnşallah her şey muradın üzere olur.”

I. *Symdi maflahat bitti. Binin ata. Allah iol vere. Jolunuz mubarek olfun. Allah ßmarladuk.* “Şimdi maslahat bitti. Binin ata. Allah yol vere. Yolunuz mübarek olsun. Allaha ısmarladık.”

V. *Biz dachi ßize Tangridan ejlik ißteriz.* “Biz dahi size Tanrıdan iyilik isteriz.”

I. *Pek ejdür. Tek bizi haterinüzden csikarmiaßen. Ben dachi madam ki hejatte im, ßeni onutmam.* (CFT / 1672) Pek iyidir. Tek bizi hatırdan çıkarmayasın. (...)

Konuşma sonunda taraflar birbirleri için temennide bulunmuştur. Kalıp sözler *Allah ßmarladuk* yanında *Tangridan ejlik ißteriz, Tek bizi haterinüzden csikarmiaßen.* şeklinde konuşmanın akışına uygun olarak beklentiyi işaretleyecek şekilde kullanılmıştır.

II. Int. *Allah ejlik verßen Sultanum.* (CFT / 1672) “Allah iyilik versin Sultanım.”

III. *Gegsenün karni biuk, kim biller jarun no dogurßa gyerek.* (CFT / 1672) “Gecenin karnı büyük, kim bilir yarın ne doğuracak.”

Konuşmacı, metaforik bir ifade kullanarak beklenti içinde olduğunu işaretlemektedir. Yazı dilinde daha sık kullanıldığı söylenilebilecek metaforik ifadelerin konuşma dili açısından da yer yer kullanıldığı görülmektedir.

IV. *Türk ehvaline mutalik feiler, derja kumleri gibi csoktur, nehaiet kim cseker bukadar faidaßiz emegh?* (CFT / 1672: 490)

Konuşmacı işbirliği hâlinde beklentisini ve gerçekleşme olasılığını paylaşır. Konuşmanın sonuna doğru olduğunu duyurur. Konuşma diline özgü olarak soruyu kendine soran konuşur, cevap istememektedir. Kendi konuşmasının devamını bu yolla sağladığı anlaşılmaktadır.

18. yy.

I. *Ciok selam; Allah Saglyghhyni verfin.* Çok selâm; Allah sağlığını versin
Başç üstüne. Ömrünüz ciok ola, Sultanyım: Saghlygiaklar ile. Baş üstüne. Ömrünüz çok ola, Sultanım: Sağlıkçaklar ile. (BGD / 1781: 103)

II. *Alláh g'östérmezfin.* (BGD / 1781: 59) “Allah gösterme(z)sin.”

III. *Alláh fizé jardimgi olfün.* (BGD / 1781: 59) “Allah size yardımcı olsun.”

IV. *Alláh belingé olfün.* (BGD / 1781: 59) “Allah bilence olsun.”

V. *Alláh razòla.* (BGD / 1781: 59) “Allah razola.”

VI. *Jafyk-ki, böyle adàm pahsíz-dir.* (BGD / 1781: 83) “Yazık ki, böyle adam pahsızdır.”

VII. A. *Her fchey naßihetinuze göre olour. Schimdi ridfcha ederumki bana bir koulaouz boulazfız.* “Her şey nasihatınıza göre olur. Şimdi rica ederim ki bana bir kılavuz bulasız.” (GT / 1789: 115)

VIII. A. *Mazour bouyouroun, Efendum, atum pek irak imifch. Ferman fizun dur.* (GT / 1789: 118) “Mazur buyurun, efendim, atım pek irakmış. Ferman sizindir.”

IX. A. *Allahi severfen, tez guel fun, gönder bir kimfeyi evine (...)* (GT / 1789: 116) “Allahı seversen, tez gelsin, gönder bir kimseyi evine (...)”

X. *Omrunüz ciogh ola. Menfubùn kutlü olsun. Alláh jolu vere, bilengi olfun.* (BGD / 1781: 57) “Ömrünüz çok ola. Mansıbın kutlu olsun. Allah yolu vere, bilence olsun.”

Sonuç

ÇYM’lerde konuşma dilindeki işlevlere bağlı olarak çeşitli düzeyde konuşma örneklerine başta diyaloglar olmak üzere yer verilmiştir. Diyaloglar yanında meseller, fabllar, soru – cevaplar vb. türler konuşma dilini çeşitli düzeyde yansıtan metin türleri olarak incelenmiştir. ÇYM’lerde o andaki konuşmaların doğrudan aktarıldığı örnekler olduğu gibi, yazı dili etkisini yansıtan konuşma parçaları da görülür.

ÇYM’lerde ifadenin açıklığı, konuşmanın gündelik konuşmaya ait unsurları taşıması bağlamında ele alınmıştır. İşbirliğine giren konuşmacıların yer aldığı diyaloglarda iletinin alıcıya ulaştığı aksi durumda konuşmacının kendi sorusuna yanıt verdiği işbirliği yerine iç diyalog yürüttüğü görülür. Günlük konuşma dilinin örtmecedan ve fark yaratmaktan uzak kalışı, nezaket stratejisine sıklıkla yer vermediği örneklerin daha yaygın kullanıldığını da göstermektedir.

ÇYM’lerde ifadenin üslûp özelliği hazırlıklı ve hazırlıksız konuşma bakımından değerlendirilmiştir. Konuşmacının ifadesinde hazırlıksız konuşmaya özgü ünlemin bağımsız kullanımı [Vah], cümlelerin devamını sağlayan işaretleyiciler [İşte, evet, ma, ki], konuşmanın sonunda [Hajde, g’idelim] sözcüğü vb. konuşma diline ait unsurların üslûp özelliklerinin dağılımı bağlamında ele alınmıştır. Hazırlıklı konuşmaya özgü olarak üretilen soru – cevaplı yapıların iletişim gereklerinden uzakta ancak konuşma dili etkilerini barındıran metinsellik özelliklerini yansıttığı da görülmüştür.

ÇYM’lerde ifadenin performans özelliği konuşmaya katılan kişiler bağlamında ele alınmıştır. Konuşma diline dayalı dini içerikli metinde (hazırlıklı konuşma) birinci çoğul kişili kullanımı karşılıklılık ilkesinin aleyhine iletişimin tek yönlülüğüne işaret

etmektedir. Hazırlıksız konuşmada ise karşılıklılık ilkesine uygun olarak gerçekleşen, o an yapılmakta olan ve devamlılığı sağlayan unsurlar, ileriye doğru dizilmektedir. Canlı bir anın aktarımı yapılmaktadır. Konuşma anına odaklanmış sözce, o anda gelişeni de yansıtır: [**Ve budur, geldi**]. Konuşmacının ifadesinin canlı ve doğal olarak ifade edilerek yansıtılması konuşma diline ait performansın özgünlüğünün bir parçası sayılmalıdır. Özgünlük kişisel ifade ve tekilliğin yanı sıra tekrar edilemez ifadenin dizilimi, anlık durumu yansıtmaya vb. özelliklerin toplamını ifade etmektedir.

ÇYM'lerde ifadelerde ara ve atlamalar, eksiltmeler hazırlıklı ve hazırlıksız, doğal konuşma bağlamında ele alınmıştır. Konuşma dilinde eliptik ifadeler sıklıkla kullanılmaktadır. Bağlam veya vurguya bağlı olarak eksiltmeler, kısaltmalar tipik özellikler olarak kabul edilebilir. Benzer olarak tekrarlar, geri dönüşler, düzeltmeler sözce düzleminde ele alınmıştır. Basit sözcelerde konu ve yorum sıralaması temel bir özelliktir. Konuşma dilinde tekrarlar, aynı konu etrafında geliştiğinden basit sözce kategorisindedir ve vurguyu artırmak için serbestçe kullanılabilirler. İletişimde geriye dönüş ve düzeltmeye yer vererek kullanılan sözcüksel yapılar [**işte**] olduğu gibi kavramsal alana bağlı tekrarlar da benzer bir işlev üstlenebilirler.

ÇYM'lerde ifadelerde boşluk, doldurma, karışım konuşmanın gerçekleşme biçimine ait özellikleri yansıtabilir. Konuşmanın dizgesinde [**Dinle!**] denilmesi konuşmacının aktaracağı tümceye hazırlık yaptığına bir işaret sayılmalıdır. Konuşmanın böylece boşluk bulmadan devam etmesi canlı, doğal bir konuşma parçasına işaret eden kullanım özelliği gösterir. Konuşmanın hazırlıksız ve ileriye doğru akışına uygun bir sözceler toplamı olduğu doğrudan dolaylı aktarımlar bağlamında da ele alınmıştır.

ÇYM'lerde ifadelerin kullanım özellikleri (pragmatik) selâm ve elveda; seslenme, ünlem ve dikkat çekme; tebrik ve nezaket; hafif küfürlü ve hakaret içeren argo; soru – cevap; dua – beddua; temenni, beklenti, şikayet, üzüntü işaretleyen yapılar şeklinde ele alınmıştır. İfadelerin bağlamsal ve iletişimsel gereklere uygun ve yetkin ifade özelliklerine sahip biçimde üretildiği görülmektedir.

Yazım	Ses	IPA
a	a	[a]
æ	ä	[æ]
b	b	[b]
c ~ ğ ~ ğ̃ ~ z ~ gi ~ gf ~ gs ~ dz ~ dfch	c	[dʒ]
c ~ ċ ~ ċ̃ ~ z ~ cc ~ ch ~ c ^l ~ cs ~ cf ~ cz ~ ts ~ t ^f ~ tz ~ zh ~ tfch	ç	[tʃ]
d ~ t	d	[d]
e ~ ε	e	[e], [ɛ]
f ~ ph	f	[f]
g ~ gc ~ gh ~ g ^l ~ gi ~ gk ~ gy ~ gÿ ~ ghi	g	[j]
gh	ġ (ġ)	[ɣ]
h ~ ch ~ hh ~ chh	h (h)	[h]
e ~ i ~ y	ı	[i]
i ~ j ~ y	i	[i]
-	j	[ʒ]
c ~ c' ~ k ~ k ^l ~ ch ~ ck ~ ki ~ kk ~ ckh	k	[c]
c ~ ch ~ q	k	[k]
l	l	[l], [l̥]
m ~ mm	m	[m]
n	n	[n]
ng ~ ngh	ŋ	[ŋ]
ny	ɲ	[ɲ]
o	o	[o], [ɔ]
io ~ ö	ö	[œ]
p	p	[p]
r	r	[r]
s ~ f ~ β ~ t ^f ~ ts	s	[s]
š ~ ś ~ s ~ s ^l ~ f ~ ch - fc ~ sc ~ ss ~ ll' ~ sz ~ fch	ş	[ʃ]
t ~ th	t	[t]
u	u	[u], [ʊ]
iu ~ ü	ü	[y]
u ~ v	v	[v]
j ~ i ~ y	y	[j]
s ~ f ~ z ~ sz ~ zs	z	[z]
x	x	[ks]
q	q (h)	[q]
w	v	[w]

Tablo 1. Çeviri Yazı Metinlerinde Kullanılan Latin Alfabeti Tablosu

Kısaltmalar

- BGD** B. PIANZOLA, *Breve Grammatica e Dialoghi Per Imparare Le Lingue Italiana, Greca Volgare e Turca*, Venedik, 1781.
- CFT** N. DE HARSANY, *Colloquia Familiaria Turcico Latina Seu Status Turcicus Loquens*, Coloniae Brandeburgicae, 1672.
- DDL** G. MOLINO, *Dittionario Della Lingua Italiana - Turchesca*, Roma, 1641.
- GT** J. DE PREINDL, *Grammaire Turque - D'une Toute Nouvelle Methode D'apprendre Cette Langue En Peu De Semaines: Avec Un Vocabulaire Enrichi D'annecdotes Utiles Et Agréables*, Berlin, 1789.
- HPT** G. POSTEL, *Des Histories Orientales Et Principalement Des Tur-kes Ou Turchikes Et Schitiques Ou Tartaresques Et Aultres Qui En font Descendues, Ocuure Pour La Cierce Fois Augmenté*, Paris, 1575.
- ILT** H. MEGISER, *Institutionum Linguae Turcicae, Libri Quatuor Quorum*, Leipzig, 1612.
- ON** P. L. VALENTIANO, *Opera Nova de M. Pietro Lypis Valentiano La qual insegna a parlare Turchesco*, Ankona, 1527.
- PGT** C. C. DE CARBOGNANO, *Primi Principi della Grammatica Turca, Ad Uso Dei Missionari Apostolici di Constantinopoli*, Roma, 1794.
- RG** A. DU RYER, *Rvdimenta Grammatices Lingvæ Tvrıcæ*, Paris, 1630.
- SL** D. F. M. MAGGIO, *Syntagmaton Lingvarvm Orientalivm Liber Secundus Complectens*

Turcicae, Atque Arabicae Linguae In-stitutioes, Roma, 1643.

MG M. CRUSIUS, *Turcograeciae*, Basil, 1581.

TRC B. GEORGIEUIZ, *De Turcarum Ritu Et Cereamoniis*, Anvers, 1544.

Kaynakça

- Aktunç, H. (1998). *Türkçenin büyük argo sözlüğü (Tanıklarıyla)* (7. bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Atalay, A. (2015). *Nuruosmaniye Kütüphanesi 4968 Numaralı Şiir Mecmuası*. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bloomfield, L. (1973). *Language*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Brazil, D. (1995). *A Grammar of Speech*. Oxford: Oxford University Press.
- Chafe, W. ve Tannen, D. (1987). The Relation Between Written and Spoken Language. *Annual Review of Anthropology*, 16, 383-407.
- Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (6. bs.). Australia: Blackwell Publishing.
- Çelik, Y. (2015). Türkçede İşte Sözcüğü ve Orhan Kemal'in Önce Ekmek Adlı Öyküsündeki Görünümleri. *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2), 397-410.
- Demir, N. ve Yılmaz, E. (2002). Osmanlı Türkçesi. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.), *Türkler Ansiklopedisi* içinde (Cilt 11, 475-488. ss.). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Demircan, Ö. (1994). İletişim Açısından Hakaret ve Küfür. *Dilbilim Araştırmaları*, 5, 264-273.
- _____ (2015). *Türkçenin Ses Dizimi* (5. bs.). İstanbul: Der Kitabevi.
- Develi, H. (1998). 18. yüzyıl Türkiye Türkçesi üzerine. *Doğu Akdeniz*, 1, 27-36.
- _____ (2009). *Osmanlı'nın Dili*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1980). *Türk argosu* (6. bs.). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Drimba, V. (1966). Guillaume Postel (1575)'in 'Türkçedeki Kelimelerin Öğretimi'. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 14, 103-126.
- Duman, M. (1999). Klasik Osmanlı Türkçesinde Konuşma Dili. 3. *Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı (1996)* içinde (331-359. ss.). Ankara: TDK Yayınları.
- Durmuş, O. (2017). Türkiye Türkçesinin basılı ilk atasözleri: H. Megiser'in Paroemiologia Polyglottos adlı eserinde yer alan atasözleri. *Vefatının 20. Yılı Münasebetiyle Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu Hatura Kitabı* içinde (659-678. ss.), İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.
- Ergin, M. (2004). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gümüşkılıç, M. (2008). Orta Osmanlıca'da imlâ - telaffuz ilişkisi. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(6), 272-288.
- İşsever, S. (2000). *Türkçede Bilgi Yapısı*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Kerslake, C. (1998). Ottoman Turkish. L. Johanson ve É. Á. Csató (Ed.), *The Turkic Languages* içinde (179-202. ss.). New York: Routledge.
- Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin temeli Oğuz Türkçesinin gelişimi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Öner, Ö. (2012). Nezaket Dili ve Anıtkabir Özel Defteri 23. Cildinde Nezaket ve Saygı İfadelerinin İncelenmesi. *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri)*, 693-705.
- _____ (2019). *Türkiye Türkçesi Tiyatro Metinlerinde Nezaket Dili*. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana.
- Özkan, M. (2007). Osmanlı Türkçesi. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 33, 483-485. ss.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Rocchi, L. (2015). Quelques notes lexicales sur le vocabulaire de la langue Turque de Joseph von Preindl. E. Mańczak-Wohlfeld ve B. Podolak (Ed.), *Words and Dictionaries: A Festschrift for Professor Stanislaw Stachowski on the Occasion of His 85th Birthday* içinde (265-274. ss.). Kraków: Jagiellonian University Press.
- Schröder, C. (2002). On The Structure Of Spoken Turkish. *Essener Linguistische Skripte*, 2(1), 73-90.

- Timurtaş, F. K. (1996). *Tarihi Türkiye Türkçesi araştırmaları 1: Osmanlı Türkçesine giriş (Eski Yazı, gramer, aruz, metinler)*. İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Toker, M. (2011). 'Haydi, Hadi, Hayda' Kelimeleri Üzerine. *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 30, 55-70.
- Tulum, M. (1999). Osmanlı Türkçesi. G. Eren, K. Çiçek ve C. Oğuz (Ed.), *Osmanlı Ansiklopedisi - Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümü* içinde (Cilt 9, 421-429. ss.). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- _____ (2010). *Osmanlı Türkçesine giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Turan, F. (2002). Osmanlı Ağız Çalışmalarında Amaçlar, Kaynaklar ve Problemler. *Türkbilig*, 4, 125-135.
- Uzun, G. L. (2011). Metindilbilim. S. Özsoy ve Z. Erk Emeksiz (Ed.), *Genel Dilbilim 2* içinde (152-180. ss.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Uzun, M. (2016). Türkçede 'Böyle, Şöyle, Öyle' Kelimelerinin İşlevine Dair. *Journal of Turkish Language and Literature*, 2(4), 151-161.
- Yılmaz, E. (2004). *A Pragmatic Analysis of Turkish Discourse Particles: Yani, İşte and Şey*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Yılmaz, S. (2005). Türkçede Varsayım - Olasılık - Şart Bildiren Söylemler (Fransızca Bağlantılı Bir İnceleme). M. Sarıca (Ed.), *Sözlü Dil Yapısı* içinde (105-125 ss.). İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yılmaz, S. ve Uras Yılmaz, A. (2006). Konuşma Dili Olarak Türkçe'nin İki Temel Alanda İncelenmesi Tonlama ve Sözcemele. *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 35, 197-227.
- Yüceol Özezen, M. (2019). Türkçede Seni / Sizi Seslenme Sözlere ve Türkçede Seslenme (Vokatif) Durumuna Tarihsel Bir Bakış. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(2), 726-742.